طبع اول

۵۰۰ جلد

مَحْبُوبُ السِّیَر

مشتمل بر آئین انتظامات عہد میمنت مہد بست سالہ فرمان روائی آصفجاہ سادس
اعلیٰحضرت قوی شوکت حضور پر نور بندگانعالی متعالی مدظلہ العالی والی ریاست حیدرآباد دکن

مصنفہ

نواب عزیز جنگ بہادر وظیفہ یاب حسن خدمت
اول تعلقہ داری سرکار عالی و رکن مجلس طبابت و رکن صفائی

۱۳۱۵ف

عزیز المطابع حیدرآباد
۱۳۲۳ ہجری

بسم اللہ الرحمن الرحیم

دعای دولت سلطانست حمد یزدانی | کہ سایہ گسترِ خلق ست ظلِ سبحانی
بشکرِ نعمتِ خالق ترا نداقی نیست | ولیِ نعمتِ خود را اگر نمیدانی

صلوٰۃ اللہ علی النبی الکریم و علی آلہ الکرام و اصحابہ العظام۔

اما بعد ۔ بندۂ باوفا خاکپائے ارباب صفا احمد عبد العزیز ولاؔ۔ المخاطب بہ خان بہادر عزیز جنگ وظیفہ یاب حسن خدمت سرکار نظام خلد اللہ ملکہ و دولتہ الی یوم القیام مے خواہد کہ بیادگار جشن مبارک چہل سالہ عمر حضرت قدر قدرت قوی شوکت اعلیٰ حضرت حضور پرنور بندگانعالی متعالی مدظلہ العالی آصف جاہ سادس نظام الدولہ نظام الملک میر محبوب علیخان بہادر فتح جنگ جی۔سی۔ایس۔آئی۔جی۔سی۔بی۔ فرمانروائے سلطنت حیدرآباد دکن صانہ اللہ عن الشرور والفتن اوراقے چند بر صفحہ روزگار بگزارد ۔

بنا بر علیه و کتاب مبسوط در فن قانون مسمی به خزینهٔ فینانس و حساب و صدر مجموعهٔ قوانین مال درهمین سال تالیف کرد که حلیهٔ اشاعت در بر کشیده است. و کتابی که درهمین یادگار همایون بفن لغت نوشته ام آصف اللغات نام دارد که لغتی است جامع الفاظ مفرده و مرکبه و اصطلاحات و مقوله‌های عجم و امثال. زبان فارسی با ترجمهٔ محاورهٔ اردو۔

این نسخهٔ آخر الذکر تالیفی ست بسیط که اختتامش را اگر حیات مستعار وفا کند در بست جلد صورت پذیرد و الآن جلد اولینش زیر اشاعت ست۔

همدرین اثنا کتابی نایاب بدست آمد که نگارستان آصفی نام دارد نتیجهٔ جانکاهی منشی سید التفات حسین خان مرحوم میر منشی رسیدنسی ست که فرزانهٔ مولف در ۱۲۲۸ هزار و دو صد و بست و هشت هجری در احوال رؤسا و امرای سلطنت آصفیه تالیفش کرده۔ بندهٔ حقیر بسلسلهٔ یادگار جشن همایون این نسخه را هم در خور اشاعت می پندارد و حصهٔ از وقت خود به تکمیل این کار هم میگمارد۔

بر ضمیر منیر ناظرین حقیقت شناس مخفی مباد که ولی نعمت با اعلیحضرت دام اقبالهم ششمی فرمان رواست از حضرت مغفرت مآب آصف جاه اول نور الله مرقده۔

صاحب نگارستان آصفی سلسلهٔ مرشدزادگان حضرت مغفرت مآب را تا به حضرت مغفرت منزل میر اکبر علیخان سکندر جاه میرساند که تالیف کتاب در عهد فرمانروائی اوست و بضمن مرشدزادگانش میر فرخنده علیخان ناصر الدوله را هم ذکر میکند که در وقت

تالیف کتاب مذکور بیست وسه ۲۳ ساله عمر داشت وپس از رحلت پدر بزرگوار خود
مسندآرای حکومت دکن گردیده در سنه ۱۲۷۳ھ هزار و دو صد و هفتاد و سه هجری داعی اجل را
لبیک گفت و بغفران منزل ملقب شد وپس ازآن زمام سلطنت بدست خلف الرشیدش
میر تهنیت علیخان افضل الدوله درآمد که پدر بزرگوار آقاے نعمت ما بود رحلتش بعمر
چهل و دو سال در سنه ۱۲۸۵ھ هزار و دو صد و هشتاد و پنج هجری واقع شد و لقبش بعد ممات
مغفرت مکان ست نور الله مرقده ـ

مرشدزاده بلند اقبالش همین جان عالم و محبوب خلائق ست که در ظل عاطفتش
روزگار بسر مے بریم خدایش نگهدارد که ذات ستوده صفاتش از همه صفات متصف ست
دو سال وهفت ماه عمر داشت که سریر آرای سلطنت آصفیه گردید صاحبان تاریخ
این روز همایون را پانزده تاریخ از ماه ذی القعده ۱۲۸۵ھ هزار و دو صد و هشتاد و پنج گفته اند

بزمان طفولیتش وزیر اعظمش سر سالارجنگ مختار الملک زمام حکومت را بدست
داشت و علم نیک نامی بر افراشت و متکفل مهام سلطنت بود و گوی سبقت از همه معاصرین
خود ربوده ـ عمدة الملک شمس الامرا امیر کبیر را نائب حضور پرنور میدانند ـ گزشت هرچه گزشت
که مؤلف حقیر همه جزو کل این دربار را برای العین دیده است و صیت نیک نفسی این
سلطان نمک شناس عالمی بگوش هوش شنیده است که دفتر تاریخ از واقعات
این مدت مملو ست ـ

بالآخر در سنه ۱۳۰۱ھ هزار و سه صد و یک هجری بتاریخ هفتم ربیع الثانی زمام اختیار به

مختار سلطنت درآمد ہمین جشن اولین بود کہ فی الواقع نصیب شد بندۂ حقیر کہ در وقت این جشن ہمایون
بملازمت صرف خاصش سر تفاخر برسمے افراشت قطعۂ تاریخش ببارگاہ سلطانی بگزاشت و
بذریعہ تحریر مستر کلارک بحصول اعزاز شکریہ آن گوے سبقت از معاصرین خود در ربود و ہمونہا

میر محبوب علیخان شاہ والا منزلت سنہ ۱۹		حکمران شد شاد از احسان خلاق من ۱۸۸۴ء
چار تا سالش نویسد پنجۂ کلک ولا سنہ ۱۲۹۳		مملکت آنی ہمایون بادای شاہ دکن ۱۳۰۱ ہجری

۔ حیف ست کہ درآن زمانہ دیرینہ نمک خوارش سالار جنگ جہان فانی را گزاشتہ و از
صفحۂ عالم فانی گزشتہ بود ۔ آقاے نعمت ما ہمین پورش لایق علیخان را بہ وزارت گرفت و
بمناصب آبائیش بنواخت و از پدرش یک قدم پیش ملقب بہ عماد السلطنۃ ساخت مفعلی ما مفعلی
فاعتبروا یا اولی الابصار ۔ نمیخواہم کہ این جملۂ معترضہ سلسلۂ بیان مرا از مقصد اصلی دور دارد
بالجملہ قلمدان وزارتش مرۃً بعد اخرے بدست خانہ زاد دانش درآمد و حالا مہاراجہ یمین السلطنۃ
سرکشن پرشاد بہادر کفیل آنست ۔ اما این ہمہ مشکلات را کہ از عزل و نصب وزرا بوقوعاً پیش
پایش فتاد ہمین یک ذات بابرکاتش بود کہ بر خود آسان کرد و الی الآن بنفس نفیس خود امور جزئی
و کلی را نگران ست ۔ ہمدرین موقع میخواہم کہ آئین فرمان روائیش را مشت نمونہ از خروارے
ہدیۂ ناظرین باتمکین کنم تا بر اوراق تاریخ انتخاب کارنامہ اش یادگارے را ماند ۔

زیبا بود بفرق دکن سروری ترا	گردن کشان بحکم تو سر بر زمین کنند
رای تو در مصالح ملکی مسلم است	کار آگہان بکار تو صد آفرین کنند

آئین مجلس لیجسلیٹو کونسل | از براے استمداد در مہام سلطنت و امور سترگ ریاست بمصداق وشاورہم

فی الاسا مجلسے خاص از امراے عظام و کبار خویش منعقد فرموده است که مجلس لیجسلیٹو کونسل نام دارد و این
کونسل خصوصیتی با ہیچ سررشتهٔ خاص ندارد که مقصودش عام ست ۔ مدارالمہام وقت بصدرنشینی
این مجلس ممتاز است و سه تا معین المہامان سلطنت برکنیت این جلسهٔ متفقه سرفراز ۔
در مقدماتیکه نوعیت آن از اقتدار مدارالمہام بیرون ست یا در آراے معین المہام و مدارالمہامش
اختلافے ناموزون در ہمچو مواقع از ہمین مجلس اعظم کار میگیرند و روداوش را بغرض اطلاع بصورت
فیصلهٔ آخره ببارگاه اقدس خود بدولت می کشند و گاه باشد که فرمانرواے با اقتدار اعظم خویش
مقدمهٔ خاص را ہم سپرد این مجلس می فرماید تا نتیجه از آراے مشیران خاص برآید ۔ فرمان رواے ما
در مہمات سلطنت خود حکم منفرده قضائیهم را با وجود اقتدار شاہی در قبضهٔ اقتدار خویش نگہداشته‌اند
واکثر مہمات را بمشورت جان نثاران اعظم دولت گماشته ۔ و این اولین یادگار عہد میمنت عہد
او باشد که بنیاکانش از ہمچو ذرائع کم کارے گرفته اند ۔

سالانه مصارف این کونسل وراے مشاہرهٔ ارکانش که از این صیغه تعلق ندارد تا بپانزده ہزار
روپیه میرسد ۔

ای قادر قدرت بدستت اقتدار جزو کل	لیک دست قدرتت نگرفته کار از اقتدار
گرچه از رایت سبق گیرند استادان دہر	لیک رایت مشورت را دوست میدارد بکار

آئین مجلس وضع قوانین

انعقاد این مجلس نتیجهٔ پابندی خیال و انضباط طبیعت اوست که ہر یک
کار را بحسن اصولش پسند می کند ۔ این مجلسی ست وسیع الارکان که از عہده داران سررشته‌ہاے
مختلفه ترتیبش داده اند و تعداد معتنّی از امرا و وکلاے ریاست ہم بحیثیت ارکین گرفته اند

مقصود اصلی واضع این مجلس جز این نیست که حقوق رعایا را محافظت گیرد و در میزان عدل توانا بر ناتوانے تفوق نہ پذیرد۔ مدار المہام سلطنت را بہ صدر نشینی این مجلس حکم دادہ و بر روے ہمہ ارکان در آزادی راے کشادہ ہر مسودہ مرتبہ را بر سبیل اعلان بمشاہدۂ خاص و عام میکنند تا بر قبائح آن رعایا را موقعہ نکتہ چینی بدست آید و اعتراض معترض را بارہ بہ مجلس برند تا نتیجہ ازین طرز عمل برآید۔

بسیار از قوانین و ضوابط ہر یک سر رشتہ مجالس نکاحی و موشگافی این مجلس مرتب و مدون گردیدہ است و کار بجاے رسیدہ کہ رعایا را بحیثیت حقوق خود اطمینان کلی در دل و بر بہبودی و سائر تا فادہ چارہ کار را ذریعہ حاصل ست۔

و سالانہ خرچ این مجلس زائد از پنجاہ ہزار روپیہ در مصارف خزانہ شاہی داخل۔

اے نگہدار حقوق عالم		خالق دہر نگہبان تو باد	
وے شدہ واضع قانون درکن		بانی ارض و سما یار تو باد	

آئین انتظام مداخل و مخارج

آئین مداخل و مخارج ملکش انتظام صیغۂ فینانس نام دارد و صدارت اعظمش بہ تحت وزیر اعظم خود بہ معین المہام فینانس می سپارد کہ دفترش خیلے وسیع ست و کارش رفیع۔ اگرچہ این دفتر از معتمد فینانس نامند ولیکن فی زماننا معتمدے مقرر نیست۔ مددگارانش بلا توسط معتمد کار بملاحظہ معین المہام این صیغہ می کنند۔ اقتدارانش ہمچو دیگر معین المہامان ہر یک سر رشتہ معین و لوازم کار و فرائضش ذریعہ دستور العملے خاص مدون در ہر سر رشتۂ خاص حکم دادہ است کہ مسائل فینانس را کہ خارج از اقتدار معین المہام متعلقہ باشد بدین دفتر سپارند و حکم این

دفتر را واجب العمل شمارند - معین المهام فینانس امور خارج از اقتدار خود از مدار المهام سلطنت استصواب می کند و در بعض مسائل خاص بتوسط مدار المهام عرضداشت خود را به بارگاه ولی نعمت می کشد - ترتیب حسابات مداخل و مصارف ریاست را از دفتر صدر محاسب کار می گیرد و نگرانی عامه اش حسن انتظام صورت می پذیرد - خزانهٔ عامره هم بتوسط صدر محاسب به تحت اوست و انتظام عامهٔ دار الضرب و کاغذ مهور و معادن و ریلوے هم متعلق بدوست - در آغاز سال ترتیب موازنهٔ ریاست که در زمانه سلف سبیل بندش نام بود می پردازد و بر ختم هر یک سال نگرانی جمع و خرچ می سازد - کاغذ اول الذکر را محتاج منظوری والی ریاست - و حساب آخر الذکر را مستوجب ملاحظهٔ اعلیحضرت قرار داده اند -

فرائض تنقیح مقدم و مؤخر مصارف خزائن ممالک محروسه را تفویض صدر محاسب فرموده و نگرانی عامه را در فرائض معین المهام فینانس شامل نموده -

سالانه مصارف تنقیح و نگرانی عامه با دفتر فینانس و صدر محاسبی و خزانه تا به چار لک روپیه میرسد که شعبهٔ از انتظام مملکت اوست -

داری در انتظام ریاست توجهی
افزون شود مراتب عمر تو در حساب

هر خدمتی ز سلطنت کاردان گرفت
از هر گره که رشتهٔ عمر روان گرفت

تخمینهٔ جمع و خرچ ریاستش همدرین موقع هدیهٔ ناظرین با صفاست تا جویندگان در یابند که همه محاصل ملکش وقف ضروریات رعایاست -

جمع						خرچ					
نشانات	مدات جمع	رقم				نشانات	مدات خرچ	رقم			
		کرور	لکھ	ہزار	روپیہ			کرور	لکھ	ہزار	روپیہ
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۱	۲	۳	۴	۵	۶
۱	مالگذاری	ھ	لے	لاف	الکہ	۱	انتظام سررشتہ مالگذاری	۰	لوعہ	للوف	سما
۲	کرورگیری	۰	رے	دعہ	لکہ	۲	انتظام سررشتہ کرورگیری	۰	صہ	لہف	لکہ
۳	مسکرات	۰	دوللعہ	دوعہ	۰	۳	انتظام سررشتہ مسکرات	۰	۰	معہ للعہ	۰
۴	جنگلات	۰	للعہ	دوعہ	الکہ	۴	انتظام سررشتہ جنگلات	۰	لکس	دعہ	مار
۵	کاغذ مختوم	۰	عہ	دعہ	سما	۵	انتظام سررشتہ مختوم	۰	۰	ھے	الکہ
۶	معدنیات	۰	ھ	معہ	الکہ	۶	انتظام سررشتہ معدنیات	۰	۰	معہ	الکہ
۷	رجسٹریشن	۰	۰	دعہ	۰	۷	انتظام سررشتہ رجسٹری	۰	۰	للعہ	صما
۸	برار	۰	دعہ	للوعہ	مار	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۹	ٹپہ	۰	لکس	عہ	مار	۸	انتظام سررشتہ ٹپہ	۰	لے	للعہ	۰
۱۰	دارالضرب	۰	۰	۰	لکہ	۹	انتظام سررشتہ دارالضرب	۰	ھ	لوعہ	لکہ
۱۱	عدالت و محابس	۰	ھ	للعہ	صما	۱۰	انتظام سررشتہ عدالت و محابس	۰	لعہ	رعہ	۰
۱۲	کوتوالی و تعلیمات	۰	صہ	رعہ	۰	۱۱	انتظام سررشتہ کوتوالی و تعلیمات	۰	لعہ	لرس	لکہ
۰	وطبابت وغیرہ	۰	۰	۰	۰	۰	وطبابت وغیرہ —	۰	۰	۰	۰
۱۳	ریلوے	۰	ے	لعہ	مار	۱۲	انتظام ریلوے	۰	للوعہ	رعہ	مار

رعایا علی الرغم پیشینیان بر طریقۂ عمل پیراست که ساده نگاهان روزگار الوالعزمیش را باعث
اختلاط خراج دانند و به نکتۂ حقیقت نمے رسند که اصول انتظامش منجر بر استواری فارغ البالی
رعایاست که شیخ شیراز گوید

	رعیت چو بیخ ست سلطان درخت		درخت ای پسر باشد از بیخ سخت	

فرمان روایان سابق از پیداوار حقیقی حصۂ خاص بخزانۂ شاهی میگرفتند و انواع رسوم هیچو
دیہڑوائی و محترفه و پٹیات مختلفه بر ذمه رعایا ورای خراج زمین قائم مے کردند صفحات
تاریخ شاهد حال ست و بسیارے از اسناد و فرامین سلف الی الآن مصداق این مقال۔

فرمان روای ممالک محروسه را بساحت اراضی و تشخیص حیثیت آن باعتبار محاصل ده ساله
ماضی بآئینۂ تشخیص کرده است و بجدے در تعیین حدود رقبۂ مقبوضۂ قابض پے برده که دهقانان
ملک حلقۂ اقتنائش بگوش کشیده اند و از مخمصه هاے بوقلمون فارغ البال در ظلّ عاطفتش آرمیده
غیر از خراج زمین چیزے دیگر بر ذمۂ شان باقی نمانده۔

زر نقد که برفی بیگه یا ایکر بنام دهارهٔ اراضی مقرر ست نسبت آن با اصل محاصل زیاده
از سدس نیست۔ اگر باران نه بارد مراعات خاص بارعایا ملحوظ دارد و بمعافی یک ساله و آبرسانگی
مطالبه و عطاے تقاوی و غیر ذلک رعایت ها بکار مے آرد۔

وصول زر مالگذاری را وقتش بدین وسعت مقرر ست که زارع از محاصل اراضی خود
متمتع شده خراج ذمگی را ادا می کند اگر مطالبه شاهی بیباق نه شود در تصفیۂ آن رعایت های
خاص میکنند و اگر نوبت بضبطی جائداد زارع رسد استثناے بسیارے از ضروریاتش جائز فرموده اند

بہترین صفت این انتظام مجوزه آن ست که حکمران ما قول و قرار خود را با مزارع نگاه میدارد و نفع و نقصان کاشتکاران را از آنِ خود می شمارد ـ

نتیجه همین اصول صحیحست که رقبه مزروعه و آبادی ملک روزافزون ست و رعیت به خوش حالی ممنون ـ

ابواب غیر مستقل را به سبیل مراج به مستاجر میدهند و به وصول قسط واری منت گزارش می نهند

تقسیم ممالک محروسه اش بر چار حصص قائم ست که هر حصه را صوبه نامند ـ و هر صوبه اش باعتبار حدود اراضی تفریقی خاص دارد و هر تفریقش بضلع موسوم ست و هر یک ضلع با تعلقاتی چند مخصوص ست و در هر تعلقه بتعداد مقرره مواضع و قصبات را شامل کرده اند ـ نگران هر موضع و قصبه شخصی ست که مقدم یا پٹیل نام دارد و پٹواری که عبارت از محاسب موضع باشد شریک اوست ـ هر تعلقه را تحصیلدارے و هر ضلع را تعلقه دارے و هر صوبه را صوبه دارے مقرر است و هر یکے را علی سبیل الترتیب ضابطهٔ مشتهر که عملش محتوی بر آنست ـ صوبه داران هر چهار صوبه به تحت مدار المهام ریاست کار می کنند و سلسله مراسلت و مکاتبت را بمعتمدے خاص کرده اند که معتمد صیغه مال نامش نهند ـ هر فرد رعیت را از حکم ماتحت بدرجه مافوق اختیار مرافعهٔ آن داده اند و سلسلهٔ این تا به وزیر اعظم رسانده که همین ذات معظمش را مدار المهام سرکار نامند فرمان روای خجسته خصال قناعت بر همین انتظام مال نمیکند که اقتدار اعظمش بر حکم آخرهٔ وزیر اعظم هم نگران است بارک الله و طوّل عمره

دکن چون نگین و بہارے چنین
که دادش خدا شہریارے چنین

	وزیرش چنان جان نثاری کند		عرق ریزیش آبیاری کند	

فہرستیکہ بذیل میگشتم نتیجہ تقسیم حدود اراضی ملک ست ۔ وتفصیل اجمال بیان مصنف ۔

صوبہ اورنگ آباد

نشان سلسلہ	نام ضلع	نام تعلقہ	تعداد مواضعات	کیفیت دیوانی یا صرف خاص	
۱	ضلع اورنگ آباد	اورنگ آباد	۱۷۴	دیوانی	[illegible]
۲	"	جالنہ پور	۱۵۹	"	
۳	"	خلد آباد	۳۴	صرف خاص	
۴	"	سلوڑ	۵۲	"	
۵	"	گنگا پور	۲۰۴	دیوانی	
۶	"	انبڑ	۱۹۲	"	
۷	"	دیجا پور	۱۳۹	"	
۸	"	کنڑ	۱۹۲	"	
۹	"	بہوکردن	۱۷۵	"	
۱۰	"	پٹن	۱۶۹	"	
۱	ضلع پربھنی	پربھنی	۱۵۰	"	
۲	"	بسمت	۲۱۲	"	
۳	"	کلمنوری	۲۱۴	"	

۴	پربھنی	ہنگولی	۳۰۷	دیوانی	[illegible]
۵	"	جنتور	۳۸۶	"	
۶	"	پاتھری	۱۵۴	"	
۷	"	پالم	۱۲۳	صرف خاص	
۱	ضلع بیڑ	بیڑ	۱۶۶	دیوانی	[illegible]
۲	"	بنجھلے گاؤں	۱۵۶	"	
۳	"	مومن آباد	۳۰۱	"	
۴	"	آشٹی	۱۳۵	"	
۵	"	گیورائی	۱۳۶	"	
۶	"	پاٹودہ	۷۱	صرف خاص	
۱	ضلع ناندیڑ	ناندیڑ	۱۹۷	دیوانی	[illegible]
۲	"	حد گاؤں	۱۸۰	"	
۳	"	بلولی	۱۳۰	"	
۴	"	دگلور	۱۷۱	"	
۵	"	قندہار	۱۹۸	"	
۶	"	مدہول	۱۹۸	"	

ملاحظہ بند کلیم سر شتہ [illegible]

۱	ضلع گلبرگہ	گلبرگہ	۱۹۵	دیوانی	جملہ محاصل ضلع گلبرگہ سررشتہ خالص علاقہ دیوانی [illegible]
۲	=	اندولہ	۱۲۱	=	
۳	=	چنچولی	۹۸	=	
۴	=	سیڑم	۹۳	=	
۵	=	کوڑنگل	۱۳۱	=	
۶	=	شاہ پور	۱۱۵	=	
۷	=	شوراپور	۱۴۴	=	
۸	=	یادگیر	۱۲۵	=	
۱	ضلع رائچور	رائچور	۱۶۱	=	جملہ محاصل ضلع رائچور خالص علاقہ دیوانی [illegible]
۲	=	عالم پور	۴۷	=	
۳	=	دیودرگ	۱۸۴	=	
۴	=	مانوی	۱۶۴	=	
۵	=	لنگسگور	۱۴۰	=	
۶	=	گنگاوتی	۱۱۸	=	
۷	=	سندھنور	۱۳۹	=	
۸	=	کشٹگی	۱[illegible]۶	=	
۱	ضلع عثمان آباد	عثمان آباد	۷۰	صرف خاص	

۲	ضلع عثمان آباد	کلم	۱۳۹	صرف خاص	[illegible]
۳	"	تلجاپور	۱۳۰	دیوانی	
۴	"	اوسہ	۱۱۰	صرف خاص	
۵	"	پرینڈہ	۱۳۱	"	

صوبہ گلشن آباد میدک

۱	ضلع عادل آباد	عادل آباد	۳۹۰	دیوانی	[illegible]
۲	"	سرپور	۳۹۱	"	
۳	"	راجورہ	۱۱۰	"	
۴	"	نرمل	۱۴۱	"	
۵	"	چنور	۱۳۰	"	
۶	"	لکشٹی پیٹھ	۱۲۷	"	
۷	"	ماہور	۱۵۶	"	
۸	"	جنگانون			
۱	ضلع نظام آباد	نظام آباد	۷۸	"	[illegible]
۲	"	بودہن	۹۷	"	
۳	"	آرمور	۱۳۴	"	
۴	"	کاماریڈی	۱۱۸	"	

۵	نظام آباد	بلاریڈی	۹۵	دیوانی	
۱	ضلع میدک	کامبگور	۸۱	دیوانی	[illegible]
۲	"	میدک	۱۰۰	"	
۳	"	اندول	۱۳۱	"	
۴	"	باغات	۸۱	"	
۵	"	سدی پیٹھ	۱۳۴	"	
۱	ضلع محبوبنگر	محبوبنگر	۱۳۲	"	[illegible]
۲	"	پرگی	۱۱۴	"	
۳	"	کلکرتل	۱۴۰	"	
۴	"	کلواکرتی	۹۹	"	
۵	"	ناگرکرنول	۱۱۲	"	
۶	"	امرآباد	۶۷	"	
۱	ضلع بیدر	بیدر	۹۱	"	[illegible]
۲	"	کارامونگی	۱۱۷	صرف خاص	
۳	"	اودگیر	۱۲۳	دیوانی	
۴	"	راجورہ	۱۹۰	"	
۵	"	نلنگہ	۱۳۲	"	

صوبہ ورنگل

۱	ضلع ورنگل	ورنگل	۱۴۳	دیوانی	[illegible]
۲	"	محبوب آباد	۱۳۸	"	
۳	"	کہمم مٹھ	۱۴۳	"	
۴	"	پاکھال	۱۴۰	"	
۵	"	کلور (مدہرہ)	۱۳۵	"	
۶	"	ایلندا پہاڑ	۴۴	"	
۷	"	پالونچہ	۵۳	"	
۸	"	پٹی ایٹونا کارم (تاڑواری)	۱۵۵	"	
۱	ضلع کریم نگر	کریم نگر	۱۴۳	"	[illegible]
۲	"	جمی کنٹہ	۱۱۴	"	
۳	"	سلطان آباد	۱۳۰	"	
۴	"	جگتیال	۱۷۸	"	
۵	"	سرسلہ	۱۵۴	"	
۶	"	مہادیوپور	۱۳۷	"	
۷	"	پرکال	۱۳۹	"	

۱	ضلع نلگنڈہ	نلگنڈہ	۱۵۷	دیوانی	[illegible]
۲	"	سوریا پیٹھ	۱۷۳	"	
۳	"	چریال	۱۵۴	"	
۴	"	کوواڑ	۱۰۰	"	
۵	"	سریال کوڑہ	۱۵۳	"	
۶	"	دیورکنڈہ	۱۸۷	"	
۷	"	بھونگیر	۱۲۰	"	

تقسیم حدود اراضی ممالک محروسہ اش کہ باغراض رفاہ رعایا صورت گرفتہ است نتیجۂ حسن التفات آن ولی نعمت است ـ کہ توجہش ہر لحظہ مبذول حال رعیت است ۔ وزیر اعظمش سر سالار جنگ اول بنیادیکہ در ضلعبندی ملک نہادہ بود ولی نعمت ما بہ تکمیل آن پرداخت و شمول و خروج دیہات و تقسیم تعلقات را در اضلاع متعلقہ علی محلہ ساخت تا عامہ رعایای ملک را بلحاظ مستقر حکام سررشتہ ہای مختلفہ سہولتے بدست آید و حکام نگران را کیفیت احوال رعایا بہ آسانی کشاید ۔

حکمرانان سلف تقسیم ملک را بطرز دیگری پسندیدند و ممالک مقبوضہ حصہ خاص را سرکاری نامیدند و در ہر یک سرکار پرگنہ و محال را قائم کردہ انتظام آن را بہ سردیسمکھ و سردیسپانڈیہ و دیسمکھ و دیسپانڈیہ سپرد فرمودند ۔ اصول انتظام شان در اکثر حصص ملک بر تعہد قائم بود و دیسمکھ از انتظام امانی کاری گرفتند بمعاوضہ مصارف انتظامی بر فی روپیہ محاصل یک و نیم آنہ میگرفتند پیمایش پختہ و تشخیص حقیقی اراضی را اصلاً بسے و رعایا را از حقوق اراضی سرکار بے نمود و بہ حلی

کاشتکاران از تقلبات خودشان بهر حیله که می‌خواستند میکردند و با سید منفعت خود اراضی را بمزارع
دیگری می‌سپردند۔ اصول انتظام رعیت واری شان موسوم به انتظام بٹائی و تعین حصۂ سرکار در پیداوار
منحصر بر خود رائی۔ از صفحات تاریخ می‌کشاید که مدار آئین انتظام شهنشاه اکبر بر قوانین ٹوڈرمل بود
که هر یک کار را بر تخمینه و اندازه می‌گرفتند و متصدیان دفتر را دخلی کلی درین کارها حاصل بود که یک
حصۂ ملک را باندازه محاصل ده هزار به امیرے می‌سپردند۔ مفوض علیهش با وجود گنجایش کشت
به پریشان حالی بسر می‌برد و این تفویض و تحویل را او بجبر بربادی خود می‌شمرد تا آنکه کار پیمایش اراضی
ابتداً از جریب رسنی می‌گرفتند و پس ازان جریب چوبین سر برافراشت و اراضی محاصلی یک کرور
تنگه را به کاشتکاری معتبری دادند که کروری نام داشت و ازو اقرار گرفته میشد که در سه سال
آینده رقبۂ غیر مزروعه را هم به تحت مزروعه درآورد و محاصل اراضی را بر حوالہ نه گزارد۔
اهل تاریخ اعتراف این کرده‌اند که ازین انتظام سرسری آثار سرسبزی ملک پیدا نشد و از مظالم
کرورگان۔ کاشتکاران ملک را بجز بربادی خودشان ثمره بدست نیامد و نوبت بفروخت اولاد شان
رسید۔ فاعتبروا یا اولی الابصار۔ تعداد فراری بر فوقی رعایا تفوق داشت۔ چندران زمان سخن سنج
از خاصان بارگاه صورت حال را بر صفحۂ تاریخ گزاشت ؎ درنظر عبرت مرد لبیب ها
مایه دو سره که طناب جریب ؎ در زمانه اورنگ زیب انتظام مالگزاری دکن را
برای مرشد قلی خان خراسانی سپردند که به دیوانی دکن گشت خود را برین انتظام لابدی بر گماشته بود
گویند که در هر کار جریب رسمی را بکار برد و بقاعده بٹائی چهارم حصۂ پیداوار بسرکاری سپرد و به تعین
نرخهای اراضی هم سعی بلیغ بکار برد۔ مقدم دیهی که الی الآن بنام پٹیل مالی قائم است مقرر کرده او

صاحب مآثر الامرا برخے از حالات آن می نویسد ولیکن واقعاتیکه از اوراق تاریخ بدست می آید
تمثال آن بنماید که در هیچ زمانهٔ سلف اینگونه فراغبالی نصیب رعایای ملک نبود که در عهد آقای
نعمت ما چشم دید مصنف این کتاب ست و چرا نباشد که هر منصوبهٔ ضمیر و تعمق فکرش لاجواب ست

آئین انتظام معدلت

انتظام عدالتش بر دو حصه منقسم ست ـ یکی سیاست مدن ست ـ
و دیگری فصل خصومات ـ اولینش را باصطلاح ملک فوجداری نامند ـ و آخرینش را دیوانی ـ
دفتر اعلای این هردو در دارالسلطنت دکن عدالت العالیه ممالک آصفیه نام دارد که محکمه ایست
مماثل هائی کورٹ مشتمل بر اراکین متعدده که صدارت آن بمیر مجلس موسوم ـ کارپردازانش بر دو نوع
کار می کنند ـ (۱) جلسهٔ منفرده (۲) جلسهٔ متفقه ـ اما اجلاس منفرده از برائے کار ابتدائی
بالائے اقتدار حکام ماتحت و سماعت مرافعه نظار عدالتست ـ و اجلاس متفقه مرافعه اجلاس منفرده را
مجاز سماعت ـ این محکمهٔ عالیه را باقتدارات وسیع با معین المهامی متعلق کرده اند که بتحت
مدار المهام سلطنت اوست و امضاء احکام سرکار و مراسلت را بمعتمدے خاص سپرده اند که متعلق
از هردو ست ـ

سلسلهٔ تحتانی عدالت العالیه سلطنت آصفیه علی سبیل الترتیب ست که بر هر یک حلقهٔ نظامت منتهی
و بر هر ضلع و تعلقه عدالتے قائم ـ در بعض حصص از برائے کارهائے دیوانی حاکمے خاص مقرر کرده اند
که صدر منصف نام دارد و در بعض حصص اقتدارات عدالت را بمددگاران تعلقدار سپرده اند که
فرائض خدمت را بجا آرد و علی هذا القیاس در هر تعلقه تقسیمی در منصفین عدالت و تحصیلداران
مال ست و حصهٔ از اقتدارات فوجداری در هر یک ضلع و تعلقه نصیب افسران مالگزاری بهمین منوال

از برای دار السلطنت هم سیاست و فصل خصومات را جداگانه دفتر است و شعبه‌ایست که خاص مخصوص شرع محمدی ﷺ دفتری موسوم بدار القضا است۔

نفاذ حکم قصاص بدست قدرت والی دولت باشد و محتاج منشاء رسمی اعلیٰحضرت که بدو بدانش وزیر اعظمش بترتیب آراء نظار با تحت تصحیح مجلس عالیه عدالت بملاحظهٔ اقدس می‌گذارد و بتعمیل حکم قضا شیم قاتل را بکیفر کردار می‌سپارد۔

استحکام حکم عدالت و توسیع ذرائع رفاهیت مخصوص از عهد مبارک اوست و اشاعت قوانین مذاق رعایا درین باب منحصر بدوست که نفس نفیسش باهم اصول معدلت را می‌پسندد و دوامیان بهر تاشا آن می‌بندد۔ فردی از خاصان بارگاهش دم باستکبار نمی‌زند و هر متنفسی را بقضاء امر اقتضای حلقهٔ بگوش می‌افکند۔ تعمیل احکام عدالت را بر حاشیه‌نشینان باهم بدادار و ملتجی پناه گیر بارگاهش را اعلیٰ رؤس الاشهاد بعدالت می‌سپارد جزاکم الله فی الدارین خیراً کثیرا۔

ولی نعمتم جان نوشیروان هست	که نازد بر عهد فرخنده مهد
سزد گر بپرورش بنازد دلا	که سعدی بدوران بوبکر سعد

آئین حفاظت جان و مال خلایق

نسخهٔ ملکش را از زمانهٔ پیشین شهرتها ست و لیکن چشم بینا می‌نگرد که از سلف الی زمان تا حال تفاوت از کجا تا بکجاست گویند که کوتوالان ریاستش در عهود سابقه بدار و گیر رعایا با کلیه زیرکی و شعبده و بمماثلت اقتدار شاهی شهرتی۔ و لیکن درین زمان مسعود چشم نظار عدالت بر هر قدم نگران است و این صیغه را از اقتدار حاصله پا بیرون گذاشتن گران۔ مقدمات خاص را درخور دستهٔ اندازی کوتوالی قرار داده اند و فهرستی بدست رعایا نهاده تا عامهٔ خلایق را هم چارهٔ کار بدست باشد که هر کس

وخلاف ورزیہا از عدالت چارہ جوئی سازد۔ و در مقدماتیکہ کوتوالی را اقتدار دست اندازی حاصلت مدتے متعین کردہ اند کہ ملزم را پیش ازآن در حراست نہ نہند۔ با این ہمہ پابندیہاے سخت شعبۂ ملکش کہ کوتوال نام دارد بحفاظت جان و مال خلایق آن گونہ کامیاب و بیدار ست۔ وبسراغ برای وارداتِ آنسان بہ خبردار کہ رعایا بہیچ وجہ مامون و مصئون ست۔ و نتیجۂ تفتیش در صد ارتکاب از ہشتاد و پنج افزون۔ ہم درین صیغہ انسداد ٹھگی و ڈکیتی را انتظامی خاص ست و بمقاصد تفتیش خفیہ۔ تعدادے مخصوص۔ در ہر حصۂ دار السلطنۃ۔ و در ہر موضع ممالک محروسہ تعدادے کافی از افراد این سررشتہ منقسم ست و ہر یکے را حلقۂ و نمبرے خاص ملتزم۔ لباس مخصوص شان نشان می دہد کہ اینہا صبح تا شام بادائے فرائض مشغول اند۔ و افسرانِ شان بدرائع مختلفہ گشت می زنند کہ توجہ شان بشایستگی انتظام مبذول۔

عدیلِ کوتوال دار السلطنۃ در اضلاع ممالک محروسہ ناظم کوتوالی اضلاع نام دارد کہ تحت انتظامش بہر صوبہ مددگارے قیام دارد۔ چنانکہ در دار السلطنت بر ہر سمت سرکردۂ متقرر ست۔ دائرہ اے ہر یک ضلع نظامت این صیغہ را بہ تعلقدار مال سپردہ اند و بامداد شان عہدۂ خاص بنام مہتمم ضلع قائم کردہ۔ و بمماثلت آن در دار السلطنت بتقرر صاحبان نسبت متعددہ بہ تحت ہر یک سرکردہ۔ و بہ ماتحتی شان بلحاظ تقسیم حدود واضح تعدادے کافی از امنا و ہم برین منوال افسری امنای تعلقہ مہتمم را ست۔ و بہ تحت ہر یک امین چہ در بلدہ و چہ در اضلاع بمقامات خاص مستقر جمعیت کوتوالی ست کہ باصطلاح ملکی تہانہ و ناکہ نام دارد۔ بر ہر یک تہانہ جمعدارے و بامدادش دفعدارے باجوانانے چند متعین۔ کہ او ذمہ دار حلقۂ متعلقۂ خود باشد

که شب و روز از واقعات و واردات حدودِ خود خبردار و همت بر تفتیش و دفع ارتکاب بیگارد
این همه ذرائع که متعلق به حفظ جان و مال رعایائے این ملک را حاصل است جز نتیجهٔ
بیدار مغزی و امن پسندی ولی نعمت ما دیگرے نیست که در هیچ یک عهد ماضیه این بسط و ضبط
در هیچ انتظام سترگ و انضباط بزرگ نصیب رعایا نبود۔ نظامت اعظم این سررشته را به معین
المهامی سپرده است که ما فوق کوتوال و ناظم اضلاعش مشغول بکار است۔ و بالائے اقتدارش
مدارالمهام دولت با اقتدار حاصله خود کارگزار است۔ ذات ستوده صفات والی سلطنت اقتدار
شاهی را هم بدست دارد۔ و بر محل و موقعش استعمالش هم بروئے کار آرد۔ روزے نباشد
که از امور جزئی و کلی این سررشته خبر نگیرد و انتظامے بمناسبت هر معامله صورت نه پذیرد۔

امن و امان خلق بدست تو داده اند		هر لحظه میرسد ز رعایا خبر ترا	
جور و جفا ز مملکت خیر باد گفت		زیباست در دکن لقب دادگر ترا	

آئین انتظام تعلیم

به تعلیم و تربیت اولاد رعایائے ملک توجهے که بکار برده است در عهدِ سابقش
چرا نباشد که نظامتے خاص از برائے انتظام این صیغه هم به تحت معین المهام عدالت و امور عامه
مقرر کرده است۔ و صدارت اعظم این صیغه به وزیر اعظم ریاست سپرده۔ در دار السلطنت
او به تحت ناظم تعلیمات مدارس متعدده قائم۔ و در هر صوبه و ضلاع و تعلقاتش شاخهای تعلیم علی قدر
مراتب منقسم۔ از برائے هر یک صوبه افسرے خاص دوره کنان ست و بر حسن و قبح آن و اماکن
تعلیم را مدارج خاص مقرر۔ و قواعد آن باطلاع خاص و عام مشتهر۔ معلمانِ ذی
کمال و استادانِ نازک خیال بر مناصب و مراتب خود خدمت بجا مے آورند۔ و با صلاح اخلاق

و تعلیم تلامذه سعی بلیغ بکار می برند - در السنهٔ مختلفه و فنون متفرقه سبق می دهند و بر ختم
سال طرح امتحان و دریافت نتیجهٔ محنت خودشان می نهند - طلبا ذی سواد و تلامیذ کامل
الاستعداد را بالای مڈل کلاس امتحانی خاص باشد که نتیجهٔ آن متعلق به مدراس یونیورسٹی
و افرادی چند را که سندیاب مدارج خاص باشند هر سال به تکمیل تعلیم فنون خاص به انگلنڈ
و دیگر مقامات معینه هم می فرستند و کفالت جمیع مصارف آنها از خزینهٔ شاهی می کنند
سندیابان فنون را به خدمات لائقه علی محله می نوازند - در هر علاقهٔ ملک تاکید اکید ست که
کامیابان سررشتهٔ تعلیم را در ملازمت سرکاری بر غیر آن ترجیح و تفوق باشد - ورای این
انتظام مکمله امدادی معتد به بمدارس خانگی هم از خزانهٔ عامره می رسد که حکم شاهی مؤکد آن ست -
فرمان روای ما سلّمها در انتظام صیغهٔ تعلیم از خزانهٔ خود زائد از هفت لک روپیه هر سال پنج
می دهد و منّتی بر گردن رعایای عزیز خود نمی نهد که اخلاق عمیمش این را فریضهٔ خود میداند

ای ماهرِ علمِ حکمرانی	استادِ قلم و معانی
آئینِ نظامِ تو سبق برد	بر دفترِ فرّهٔ کیانی

آئین انتظام سررشتهٔ طبابت

مسیحای ما که دردمندان را دواست در همدردی رعایا حصه
فرونگذاشت - حکیمی ست که حکمتش پیش سلمندان بادیهٔ تربیت راجان فزاست - انتظام صیغهٔ
طبابت ملکش با آئینی فروغ دارد که خاص و عام را وجود ماهرانِ فن و گران بها آلات و ادویهٔ
دائماً بگوشهٔ عافیت نگهدارد - غربا را نه صرف به تشخیص امراض و مداوای آن مدد کلی میدهند
بل ماهرانِ این فن بعطای منزل قیام و مهمانی عام خدمت بیمار بجا می آورند - دولتمندان را

هم ازین استادان فن سهولتے کلی شامل ست. و بتعیین حق الخدمت شان قانونی مکمل حاصل
در دار السلطنت دکن نظامت این سررشته با فسرے سپرده اند که ناظم طبابت نام دارد
امور انتظامی خارج از اقتدار خود را با قتدار حاکمش معین المهام امور عامه مے گذارد. نگرانی اعلا
این صیغه هم حصه وزیر اعظم ست. و نگرانی از اقتدار شاهی سرکار و بارش هم مسلم. به تحت ناظم طبابت
از برائے هر دو صوبه نظارت متعین. و در هر مستقر صوبه و ضلع و تعلقه دوا خانه خاص به تحت
نگرانی طبیبے سند یافته متعین که خدمت بیماران مقامی و ما متعلق بها بدو تعلق دارد.
قربان روائے با مخارج این صیغه در هر سال زیاده از هفت لک روپیه باین سررشته می سپارد
خدایش بسلامت داده که ذات ستوده صفاتش سراپا همدرد رعایا و برایائے دولت ست
خزانه عامره اش متکفل ضروریات خدایان گشته.

سکندر نژادان رئیس دکن	ارسطو بحکمت فلاطون بفن
هم او جمع اضداد را رهنمائے	همائے تعقل ست و پیرے برائے
خبردار از گرم و سرد زمان	همایون بود شهریارے چنان
که لطف سرشتش چون ماهتاب	اگر غصه گیرش نقشے بر آب
بسے از طبیبان حاذق مدام	کمربسته در خدمت خاص و عام
سیاست نگهدار و پوزش پذیر	چه گفتار سعدی روشن ضمیر
درشتی و نرمی بهم در به است	چو رگ زن که جراح و مرهم نه است

آئین لوازم عمارت | نقش احسانش بر دل عالمے چنان نشسته که بنیاد لوازم عمارت قائم

عالی خیالیست کہ طول باعِ فکرش آسمان پیماست و یک حصۂ ممدود از محل سرایش موسوم بہ فلک نماست۔ سر دفتر را بہ عمار تیے موزون۔ قائم کردہ است و سرکارِ این صیغہ را بہ مہندسِ کامل سپردہ۔ انتظام این کار بہ پیمانۂ وسیع می گیرد۔ و ہر منصوبہ اش بآئینِ خجستہ انجام مے پذیرد افسر اعلاے این سررشتہ را چیف انجنیری نامند کہ بہ تحت حکم معین المہام تعمیرات و مافوق مہتمانِ اضلاع بکارِ خود می پردازد۔ و بالاے اقتدار معین المہام۔ وزیر اعظم ریاستش سر تفاخر می افرازد۔ معتمدی خاص از براے این صیغہ ہم مقرر کردہ اند کہ مراسلت و مکاتبت در جۂ اعلیٰ بحسن توسط اوست۔ و امضای احکام و منظوریات معین المہام و مدار المہام متعلق بہ دوست بہ تحت چیف انجنیر بہ ہر ضلع و عہدہ دار خاص ذمہ دار ترمیم و تعمیر حلقۂ خود باشند کہ نگرانی ذرائع آب پاشی و آب رسانی و درستی شوارع عام اضلاع و تعلقات و نگہداشت پل و مہمان سراہا و دیگر مکانات می کنند۔ و بامدادِ شان تعدادی کافی از مددگاران و سوپروایزران و سرویران کارگزار است و ہر یک در حصۂ مفوضۂ خود مصروف بکار۔

طرفہ ماجرا است کہ کارپردازانش دریای ماجرا را بہ بند گرفتہ اند۔ و بصورت نہری بکار کشت رعایایش سپردہ۔ این بندِ آب بہترین یادگار عہدِ میمنت مہد اوست۔

رتبہ فرمانروای حیدرآباد	سالک مملکت فرخندہ بنیاد
زیبِ بارگاہش آسمانیست	نہ می بینی فلک او را سکانیست
تعالی اللہ کہ فکرِ او بلند است	فرازِ بامِ معنی را کمند است
گرامی منزلت عالی خیالے	کہ سقفِ آسمان او را مثالے

آئینِ رفاهِ عامۂ خلایق

توجہش بر رفاهِ خلایق بمرتبہ رسیده که جان و مالِ خود را بخدمتِ رعایا کشیده
ازینجاست که هر فردِ بشر را غاشیۂ اطاعتش بر دوش است۔ و کہین و مہینِ سلطنت از احسانِ
عمیمِ او حلقه بگوش۔

هر کوچه و برزن از پایۂ تختِ او بمیمنِ همین ابرِ رحمت آبِ صافی سیراب است
و هر حصۂ ملکش به شوارعِ عام و لوازمِ صفائی در هر یک مقام کامیاب۔ حفظانِ صحتِ خلایق
را حکمتِ کامله‌اش وسائلِ کافی بدست آورده۔ و فراهمیِ آب و جاروبی و متعلقاتِ آن گروهی
از ملازمینِ خاص سپرده۔ لطفِ عمیمش بر همین قدر ضروریاتِ خلایق قانع نیست۔ بلکه بهواخواهانِ
دولت و متلاشیانِ ذرائعِ سیر و سیاحت را تفریحِ چمنستانِ دولتش امرے مانع نیست۔
خانه بربادانِ حوادثِ موسم را در ظلِ عاطفتِ خود می گیرد و عطای معاوضۂ نقصاناتِ شان را
از خزانۂ شاهی بدل می پذیرد۔ بخششِ بدلِ عالمی چرا نباشد که در عهدِ همایونش حوادثِ آسمانی
هم دلے را نتواند که بخراشد۔

خانۂ دلهای ما [illegible] الطافِ تست	ای بدست آرندۂ دلهای ما پاینده باش
آب و جاروبے ز مژگان می کشیم اندر رہت	ای فروغِ چشمِ ما بر فرقِ عالم زنده باش

آئینِ انتظامِ صنعت و فروغِ تجارت

تجارتِ دولتش همین آزادیِ رعایا روز افزون است۔ تاجرانِ
ملکش بحسنِ انتظامِ حفاظتِ جان و مال مامون و مصئون۔ در اکثر حصصِ ملک سلسلۂ ریلوی قائم
کردۂ رائے اوست که فی الحقیقت فروغِ تجارت از اوست۔ بمقاماتے که ازین نعمت بے بهره‌اند
دیگر ذرائعِ مختلفۂ نقل و حرکتِ اموال بآسانی مهیا کرده که رهروانِ منزلِ مقصود را سهولتے کافی

و دائمی حاصل است و هر کس بکار و باغ خود دائما شاغل. معیار فرح بخش از محاصل کروره توان گرفت
که کرور گیری نامندش و نرخ قلیلش را از همین یک اصطلاح ملکی توان شناخت که چه پنج خوانندش
یعنی بر اصل قیمت مال هر یکصد پنج روپیه اصلا بیش نیست. که مجموعه آن در هر سال زائد از پنجاه و
دو لک روپیه داخل خزانه شاهی است. بسیاری از محصولات مقامی که مخل فروغ تجارت
بود باصول صحیحه برداشته و با انتظام جزئی و کلی این صیغه دقیقه فرو نگذاشت. محصول محترفه چنگی
که بر حرفت و صنعت ملک قائم بود باقی نماند. چنگی و دهروائی را که در حقیقت دیوچه تجارت
باشد الوداع نموده اند. کروریگان زمانه سلطنت که مطلق العنان بودند حالا به تحت نگرانی کمشنر
خاص ملقب به مهتمم دایمن اند. و از انگریز شاهیره مستقل شان با نرخ محاصل تعلقی ندارد. فروغ
تجارت را مرهون. صناعان چابک دست با دستکاری خود شهرت دارند و بسیاری از مصنوعات
ملکش پسندیده دیگر دیاراند. و در خصوص ملکش کارخانجات متعدده صورت گرفته که از آلات آهنی
دودخانی کار می گیرند. و نتیجه صنعت را به ممالک خارجه می برند. بسیاری از اقسام مختلفه پارچه
و سامان بیجی و آهنی و نقرئی و طلائی با آئین بهین ساخته می شود. همرو و مشروع اورنگ آباد
شهرتی خاص دارد. و مصنوعات نقرئی کریم نگر و تارکشی. و اورنگ آباد و ورنگل جمنی
و قالین شاهی بیدر. و سیله های نادیده. و ساری های نارائن پیٹھ را خصوصیتی است که از دیگر
بلاد عدیل خود ندارد. صناعی آهنی و فولادی ورنگل مینا کارخانه شمشیر جنگی که در دار السلطنت قائم
است از مغتنمات روزگار. و از مخصوصات این دیار باشد. این تذکره اجمال مشت نمونه از خروار
و زمانیست که آصفیه که مدارین روزها صورت گرفته نمونه ترقیات این لیل و نهار است.

ای قدردانِ صنعتِ عالم هنرشناس ** تمثالِ هر کمال ز قدرِ تو جان گرفت
تا نقدِ جان بقیمتِ لطفِ تو برده ایم ** بازارِ نیک نامیِ ذاتت دکان گرفت
داری بکار و بارِ تجارت توجهی ** تا جنسِ نافروش بهای گران گرفت

آئین اشاعت علوم و فنون از مخصوصات همین عهد مبارک ست که در حیدرآباد دکن اشاعت علوم و فنون را شهرتی خاص ست۔ سالی نباشد که در فنونِ مختلفه تصنیفات۔ و تالیفات متعدد اشاعت نپذیرد۔ و مصنفِ آن صلهٔ محنتِ خود از خزانهٔ شاهی نگیرد۔ بندهٔ بے بضاعت و هیچدان الی الآن بست و دو کتاب در فنون قانون و لغت و سیاق و فلاحت و طبابت و تاریخ تدریه ارباب نظر کرده ام و نتیجهٔ محنتِ خود تا ده هزار روپیه بسبیل صلهٔ تالیفات از سرکار خود بدست آورده۔ عامهٔ رعایای دکن را مذاقِ علم یوماً فیوماً می فزاید که کیفیتش از طبع مکرر و سکرر اکثر تالیفات مے کشاید۔

کتب خانهٔ آصفیه که قائم کردهٔ همین فرمان روائے ماست وقف خاص و عام است دجویندگان علوم ازین سرمایهٔ غیر مترقبه دامنها بکام۔ ذخیرهٔ علوم و فنون را صبح تا شام بدست داریم که بلامعاوضه چیزے اوقاتِ خود را بمشاهدهٔ کتب نایاب مے سپاریم۔ سرمایهٔ کثیر از خزانهٔ شاهی وقفِ این کارست۔ و مصارف مستقل این سررشته از برائے هر یک سال اندازهٔ ده هزار

خسروِ گیتی نظام الملک آصف جاهِ ما ** جامعِ علم و هنر شیرازهٔ بندِ دولت ست
من نمی بینم بهٔ اوراقِ جهان او را مثال ** صفحهٔ هستی کتابِ صورتش وا در بدست

آئین نگرانی اوقاف و امورِ مذهبی ساده لوحان تعصب کیش فرمان روائے ما را بتسلیم دیندار نیافتن

معینِ کفّار نامند۔ خدا اینہارا بیامرزد که کار از تعمّق و انصاف نمی گیرند۔ و نمی دانند که
خداوندِ عالمیان این لقب عام را بچه اصول پسندیده است و چرا تخصیصش بفرقهٔ خاص
نکشیده۔ از مللِ متعدده هیچ ملّت و مذهب ذاتِ باری تعالی را مخصوص به خود نتواند کرد که او
خالقِ همهٔ عالم ست و مخلوق را با او خصوصیتی متحتّم۔ آیینِ نگرانی و سرپرستی فرمان روای ما
برهمین اصولِ صحیح و مستغنی از اعتراضِ قبیح ست که شهنشاهِ حقیقی او را بر فرقِ رعایایش که
مذاهبِ مختلفه شامل ست سایه گستر فرموده است و به نعمتِ ظلّ خود ممتاز نموده۔

پشتِ دوتای فلک راست شد از خرّمی	سعدی	تا چو تو فرزند زاد مادرِ ایام را
حکمتِ محض ست اگر لطفِ جهان آفرین		خاص کند بندهٔ مصلحتِ عام را

از همین جاست که فرمان روای ما محبوبِ هر ملّت و مذهب ست۔ اگر حصّه
از خزانهٔ او وقفِ مصارفِ مسجد و درگاه است۔ حصّهٔ دیگرش نصیبِ دیول و جاترا۔
اگر جماعتی از مسلمانان۔ نازپروردِ دولتِ اوست۔ گروهی از دیگر مذاهب هم زله ربای
خوانِ نعمتِ او۔ در اصولِ فرمان روائی و ظلّ اللّٰهی بنی نوعِ انسان را مستحقِ مراعات
می شمارد۔ و اندرین باب خصوصیتی از ملل و مذاهب ندارد۔ چه خوش گفته ام (رسا)

هر ملّت از شعارِ تو منّت کشیده است		هر مذهب از طریقِ تو فیضِ نهان گرفت

چنانکه نگرانی اوقافِ مسلمانان را بصدر الصدورِ ریاستِ خود گماشت۔ همچنان نگهداشت
معابدِ هنود را بدستِ مهاراجه دهرم ونت گذاشت۔ مخارجِ خانقاه۔ و عود و گلِ درگاه
بزرگانِ دین۔ و مصارفِ اگرهار و دیول و سادهها و اُچّها و مسافرین در طریقِ عطا یابش مقدم ست

و بانگ و صلوٰۃ مساجد در جرس و ناقوس معابد در لیل و نهار در پایتختش میدمد۔

وزیر اعظم دولتش مهاراجه بهادر یمین السلطنت کشن پرشاد است۔ و نواب محی الدین خان تیغ جنگ۔ امیر کبیر حیدرآباد۔ بسیاری از آتش پرستان در کار و بار ریاستش به عهده های جلیله سر تفاخر می افرازند۔ و گروهی از عیسائیان از خدمات بزرگ ریاستش سرفراز۔

آئین دربار عام و اعزازات خاص

آئین دربار عامش یادگار پیشینیان اوست۔ و اصلاحاتی که امروز جزئیه از مخصوصات زمان او۔ یعنی سالی چار بار در هر سال حکم دربار عام میدهد و منّت دولت دیدار خود بر گردن خاص و عام می نهد۔ اوّلین دربارش در روز سالگره مبارک باشد دوّمین تقریب نوروز۔ و علاوه این در بار عیدین است که بحکم قضا شیم صورت پذیرد۔ از اوّل تمام امراء دولت منصبداران سلطنت۔ و پایندان حلقۂ ملازمت رو به بارگاهش می آورند۔ و خود را به دولتسرایش که چو محله نام دارد۔ از سر می برند۔ این شهریار رفیع الشان که همه حاضرین دربارش را انجمن می گیرد۔ و چون اجماع نمک خوارانش با ختتام می پذیرد۔ ولی نعمت بر مسند شاهی رونق می افزاید۔ و جمال جهان آرای خود را به جان نثاران خود می نماید پس همه حاضرین دربار بترتیب عهده نذر و هدیه بارگاهش می گزرانند۔ و سرمایه افتخار حسن قبولش از انامل مبارکش می ستانند۔ اولین مرتبه نذر دربارش وزیر اعظم و معین المهامانش است۔ و آخرین سلسلۂ نذورش ندما و مصاحبانش را که از مخصوصین بارگاه و مقربین شاه باشند۔

انتظام نشست و برخاست و آداب دربارش به چوبداران حوصله مند مفوض است که کار از عقل و هوش می گیرند و در تقدیم و تاخیر حفظ مراتب هر یک را نموده کثیر انعام ستایش

می پذیرند. وجماعتی از افواج قاهره اش برحدِ خود قائم باشد که در برآمد و برخاست ولی نعمت بقاعدهٔ خویش طبل وطنبور سلامش می نوازد. نوکر خدایان نمک خوارش را درهمین وزیر همایون خلعت وسرپیچ عطا می فرماید. ومستحقین خدمت گزار را باعزاز وخطابات حوصله افزاید. اما این عطایای بارگاهش مخصوص از دربار گره بندان اوست. واستثناء خاص ورحصهٔ طالع مندان.

فهرستے که برختم این بیان هدیهٔ ناظرین این اوراق می کنم مخصوص از اهل خطاب عهد میمنت مهد او باشد که از روزِ فرمان روائی ایں یومنا هٰذا است.

ای مهِ تابنده اوجِ شبستانِ دکن		اهل دربارِ ترا حکمِ کواکب داده ایم
آب وتابِ کس بچشم ماندار د نه رکت		زانکه در مهتابِ رویت چشمِ خود بکشاده ایم

فهرست اعزاز خطابات ومناصب

نمبر نشان	نام	[illegible]	جنگ	دوله	[illegible]	[illegible]	مناصب وخلعت
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸

(۱) خطابات ومناصب دربار حکمرانی ۷ ربیع الثانی سال ۱۳۰۱ هجری

۱	نواب میر لایق علی خان بهادر	.	سالار جنگ	منیر الدوله	.	.	خلعت خاصه. خدمت وزارت نهفت رقم جواهرات.
۲	نواب میر سعادت علی خان بهادر	.	غیور جنگ	شجاع الدوله	.	.	خلعت وجواهرات

۳	راجہ راجایان آنجہ نرسنہار بہادر	.	.	.	.	مہاراجہ	اصل و اضافہ منصب ہفت ہزاری پنجہزار سوار و علم و نقارہ و پالکی جہالردار ۔
۴	نواب امام جنگ بہادر	.	.	منور الدولہ	.	.	اصل و اضافہ منصب چار ہزاری و سہ ہزار سوار و علم و نقارہ
۵	نواب ظفر جنگ بہادر	.	.	شمس الدولہ	.	.	اصل و اضافہ منصب چار ہزاری و سہ ہزار سوار و علم و نقارہ ۔
۶	ہری کشن	.	.	.	.	راجہ ہری کشن بہادر	دو ہزار و پانصدی منصب و یکہزار سوار و علم ۔
۷	میر جہاندار علی	میر جہاندار علی خان بہادر	.	.	.	.	یک ہزار و پانصدی منصب ۔ و پانصد سوار و علم
۸	آغا مرزا بیگ	آغا مرزا بیگ خان بہادر	شمشیر جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب ۔ و یکہزار سوار و علم ۔
۹	مولوی حافظ انور	مولوی حافظ انور خان بہادر	محبوب نواز جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب ۔ و یکہزار سوار و علم
۱۰	مرزا نصر اللہ	مرزا نصر اللہ خان بہادر	دولتیار جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و یکہزار سوار و علم

۱۱	امیر ریاست علی	امیر ریاست علیخان بہادر	•	•	•	•	یک ہزاری منصب
۱۲	میرزا احمد علی بیگ	میرزا احمد علی بیگ خان بہادر	•	•	•	•	یک ہزاری منصب
۱۳	مولوی محمد انوار اللہ	مولوی محمد انوار اللہ خان بہادر	•	•	•	•	یک ہزاری منصب
۱۴	وحید منور خان	وحید منور خان بہادر	•	•	•	•	یک ہزاری منصب
۱۵	گردھاری پرشاد بہادر	•	•	•	•	راجہ گردھاری پرشاد بہادر	یکہزار و پانصدی منصب و پانصد سوار
۱۶	میر [illegible] علی سرفراز جنگ	میر [illegible] علیخان بہادر	قوی جنگ	•	•	•	دو ہزاری منصب یکہزار سوار و علم
۱۷	میر [illegible] علیخان	میر [illegible] علیخان بہادر	•	•	•	•	دو ہزاری منصب یکہزار سوار و علم
۱۸	میر [illegible] علی	میر [illegible] علیخان بہادر	•	•	•	•	دو ہزاری منصب یکہزار سوار و علم
۱۹	حکیم وزیر علی	[illegible] حکیم وزیر علیخان بہادر	•	•	•	•	یک ہزاری منصب

(۴) خطابات و مناصب دربار نوروز ۲۳ جمادی الاول سنہ ۱۳۰۱ ہجری

۱	میر وزیر علی	خانی بہادری	برقرار جنگ	آصف یار الدولہ	آصف یار الملک	.	نہ ہزاری منصب ہشت ہزار سوار از آنجملہ چہار ہزار یک اسپہ و چہار ہزار سوار دو اسپہ۔ علم و نقارہ و پالکی جہالردار
۲	منیر الدولہ	.	.	.	مختار الملک	.	ہفت ہزاری منصب چار ہزار سوار علم و نقارہ و پالکی جہالردار
۳	شجاع الدولہ	.	.	.	منیر الملک	.	ہفت ہزاری منصب چار ہزار سوار علم و نقارہ و پالکی جہالردار
۴	سعید الدولہ	.	.	.	سعید الملک	.	سہ ہزار و پانصدی منصب۔ دو ہزار و پانصد سوار علم و نقارہ و پالکی جہالردار۔
۵	محمد علی	خانی بہادری	.	.	.	.	یک ہزاری منصب۔ مہتمم تقسیم منصبداران
۶	صارم جنگ	.	.	عزیز الدولہ	.	.	سہ ہزاری منصب۔ دو ہزار سوار علم و نقارہ۔ بخشی۔
۷	مستحکم جنگ	.	.	محبوب یار الدولہ	.	.	سہ ہزاری منصب دو ہزار سوار علم و نقارہ

۸	اکرام جنگ	.	.	بدر الدولہ	.	.	ہزاری منصب و دو ہزار علم و نقارہ
۹	اعتبار الدولہ	.	.	.	قیام الملک	.	چار ہزاری منصب سہ ہزار سوار علم و نقارہ۔ پالکی جھالردار۔
۱۰	میر تہور علی	خانی بہادری	فتح یار جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب۔ یک ہزار سوار و علم۔
۱۱	میر یاست علیخان بہادر	.	محبوب یار جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب۔ یک ہزار سوار و علم۔
۱۲	شمشیر دلیر جنگ	.	.	شمشیر الدولہ	.	.	سہ ہزاری منصب و یک ہزار سوار و علم۔
۱۳	مرزا محمد علی	خانی بہادری	شجاعت شعار جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و پانصد سوار و علم۔
۱۴	مرزا علی محمد	خانی بہادری	معتمد جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و یک ہزار سوار و علم۔
۱۵	میر اکبر علیخان بہادر	.	اکبر جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و یکہزار سوار و علم
۱۶	میر محمد علی	خانی بہادری	.	.	.	.	یک ہزاری منصب
۱۷	اکرام اللہ خان	"	نواب یار جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب پانصد سوار و علم
۱۸	گجانن پرشاد	.	.	.	راجہ بہادر	.	دو ہزاری منصب پانصد سوار و علم

۱۹	حکیم فیض احمد	خانی بہادری	افضل الحکما	.	.	.	یکہزار پانصدی منصب
۲۰	ایسری پرشاد	.	.	.	راجہ بہادر	.	یکہزاری منصب و پانصد سوار و علم
۲۱	مولوی محمد صدیق	خانی بہادری	.	.	.	.	یک ہزاری منصب
۲۲	سوامی راو	.	.	.	راجہ	.	یک ہزاری منصب
۲۳	مرزا محمد علی بیگ خان بہادر	.	افسر جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب یکہزار سوار و علم
۲۴	حکیم وزیر علی خان بہادر	.	سلطان الحکما	.	.	.	یک ہزار پانصدی منصب
۲۵	حکیم مرزا علی	خانی بہادری	حکیم الحکما	.	.	.	ایضاً
۲۶	مولوی سید حسین	علی یار خان بہادر	مؤتمن جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب پانصد سوار و علم
۲۷	مولوی مہدی علی	خانی و بہادری	منیر نواز جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب پانصد سوار و علم
۲۸	سید کلیم اللہ خان بہادر	.	قادر جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و یک ہزار سوار و علم
(۳) خطابات و مناصب دربار عید الفطر سنہ ۱۳۰۱ھ ہجری							
۱	اعتماد جنگ	.	.	صمصام الدولہ	صمصام الملک	.	نہ ہزاری منصب ہشت ہزار سوار منجملہ آن چہار ہزار یکہ اسپہ چہار ہزار دو اسپہ علم و نقارہ

#	نام	خان بہادر	جنگ	الدولہ	الملک			منصب
								و پالکی جھالر دار ۔
۳	نظام یار جنگ	.	.	نظام الدولہ	حسام الملک	.		چہار ہزاری منصب سہ ہزار سوار
					خانخانان	.		
۳	میرزا رحمان خان بہادر	.	صفدر جنگ	مشیر الدولہ	فخر الملک	.		" "
۴	وحید منوخان بہادر	.	متہور جنگ	.	.	.		دو ہزاری منصب یکہزار سوار و علم
۵	احمد یار جنگ	.	.	تمکین الدولہ	.	.		سہ ہزاری منصب یکہزار سوار و علم
۶	مسلم جنگ	.	غالب جنگ	لائق الدولہ	.	.		ایضاً
۷	محمد معز الدین	محمد معز الدین خان بہادر	معز یار جنگ	.	.	.		حسب نمبر ۴
۸	معین الدین خان بہادر	.	اقبال یار جنگ	.	.	.		ایضاً

(۴) خطابات و مناصب دربار سالگرہ مبارک سنہ ۱۳۰۲ھ ہجری

#	نام	خان بہادر	جنگ	الدولہ	الملک			منصب
۱	مولوی دلیل الدین	دلیل الدین خان بہادر	احترام جنگ	.	.	.		ایضاً
۲	شوکت جنگ	.	.	حسام الدولہ	.	.		سہ ہزاری منصب یکہزار سوار و علم
۳	حکیم شمس الدین	شمس الدین خان	شمس الحکما	.	.	.		حسب نمبر ۱
۴	عوض باللیل	جان نثار خان	.	.	.	.		یکہزاری منصب
۵	غالب بن ناصر	غازی بہادری	غازی جنگ	.	.	.		حسب نمبر ۱
۶	مولوی مشتاق حسین	مشتاق حسین خان بہادر	اعتقاد جنگ	.	.	.		ایضاً

۷	محسن	خان بہادری	برق جنگ	.	.	.	ایضاً
۸	محمد ولی الدین	محمد ولی الدینخان بہادر	وقار جنگ	.	.	.	ایضاً
۹	میر جعفر حسین	میر جعفر حسین خان بہادر	صف شکن جنگ	.	.	.	ایضاً
۱۰	میر جاندار علی	میر جاندار علیخان بہادر	منور جنگ	.	.	.	ایضاً
۱۱	خواجہ بہاؤالدین	خواجہ بہاؤالدینخان بہادر	عظام جنگ	.	.	.	ایضاً
۱۲	میر بہادر علی	میر بہادر علیخان بہادر	سطوت جنگ	.	.	.	ایضاً
۱۳	میر داور علی	میر داور علیخان بہادر	بہرام جنگ	.	.	.	ایضاً
۱۴	میر فضل علی	میر فضل علیخان بہادر شفاعت خان	.	.	.	.	حسب نمبر ۴
۱۵	حسن بن عبداللہ	خانی بہادری	سعادت نواز جنگ	.	.	.	حسب نمبر ۱
۱۶	سیر نیواس راو	.	.	.	.	راجہ سیر نیواس راؤ بہادر	حسب نمبر ۴

(۵) خطابات و مناصب معلیہ ۱۹ ربیع الثانی سنہ ۱۳۰۲ ہجری

۱	بشیر الدولہ بہادر	.	.	.	عمدۃ الملک اعظم الامراء امیر اکبر آسمانجاہ		منصب ہفت ہزاری و چہار ہزار سوار و علم و نقارہ و پالکی جھالردار۔
۲	عسکر جنگ	.	.	آفتاب الدولہ	مشیر الملک	.	سہ ہزار و پانصدی منصب
۳	بندہ علی	بندہ علیخان بہادر	ارسطو جنگ	سپہدار الدولہ	.	.	حسب نمبر ۲

۴	عبدالسلام بہادر	.	معتمد جنگ	.	.	.	
(۶) خطابات و مناصب دربار نوروز ۲۷ جمادی الثانی سنه ۱۳۱۴ ہجری							
۱	خورشید الدوله	.	.	.	خورشید الملک	.	دراصل و اضافه منصب پنجہزاری۔ و چار ہزار سوار و علم و نقاره۔ و پالکی جھالردار۔
۲	شمس الدوله	.	.	.	شمس الملک	.	" " " " " "
۳	محمد کریم الدین	خانی شمشیر بہادر	.	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۴	شہاب جنگ	.	.	مختار الدوله	اختیار الملک	.	دراصل و اضافه منصب چار ہزاری و سه ہزار سوار و علم و نقاره۔
۵	بہرام جنگ	.	.	بہرام الدوله	.	.	دراصل و اضافه منصب سه ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقاره۔
۶	منیر نواز جنگ	.	.	محسن الدوله	محسن الملک	.	دراصل و اضافه منصب ہزار پانصدی و دو ہزار پانصد سوار و علم و نقاره
۷	سردار دلیر الدوله	.	.	.	سردار دلیر الملک		دراصل و اضافه منصب سه ہزار پانصدی و دو ہزار پانصد سوار و علم و نقاره
۸	مؤتمن جنگ	.	.	عماد الدوله	.	.	دراصل و اضافه منصب سه ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقاره

۹	معظم جنگ	.	.	لطیف الدولہ	.	.	در اصل اضافہ منصب سہ ہزاری بہ دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۰	سید عبد الرزاق	خانی و بہادری	آصف نواز جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۱۱	مدبر جنگ	.	.	سیف الدولہ	.	.	در اصل اضافہ منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۲	مولوی محمد صدیق	.	عماد جنگ	.	.	.	در اصل اضافہ منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۱۳	مولوی مہدی حسن	خانی و بہادری	فتح نواز جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۱۴	محمد صدیق منشی	"	حبیب یار جنگ	.	.	.	" " "
۱۵	محمد فصیح الدین	"	.	.	.	.	منصب یکہزاری
۱۶	احمد حسین	"	.	.	.	.	"
۱۷	یاور حسین	"	.	.	.	.	"
۱۸	کپتان میر ہاشم علی	"	.	.	.	.	"
(۷) خطابات و مناصب دربار سالگرہ مبارک ۲۱ ربیع الثانی ۱۳۰۵ھ ہجری							
۱	محمد افتخار الدین خان	خانی بہادری	ناموَر جنگ	اقتدار الدولہ	سلطان الملک	.	پنجہزاری و چہار ہزار سوار و علم و نقارہ و پالکی جہالردار۔
۲	شمشیر بہادر	.	بہادر جنگ	.	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۳	میر لقا حسین	شاہ نواز خان	فتح یار جنگ	.	.	.	دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم

۴	سید سردار علی	خانی بہادری	سہراب جنگ	.	.	.	دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم
۵	راجہ شیوراج بہادر	.	.	.	.	دھرم ونت	چہار ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۶	مختار یار جنگ	.	.	جلال الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ۔
۷	سلطان نواز جنگ	.	.	شمشیر الدولہ	شمشیر الملک	.	سہ ہزار و پانصدی و دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ۔
۸	ضرغام جنگ	.	.	ضرغام الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ۔
۹	حاجی سید غلام محمد	خانی بہادری	آسمان یار جنگ	.	.	.	دو ہزاری و یکہزار سوار و علم
(۸) خطابات و مناصب بابت سالگرہ ۲۳ ربیع الثانی ۱۳۰۵ھ ہجری							
۱	سلیمان یار جنگ	.	.	علی پایہ الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ۔
۲	رسول یار خان	خانی بہادری	حکیم الحکما	محی الدولہ	.	.	سہ ہزاری - دو ہزار سوار و علم و نقارہ۔
۳	تہور جنگ	.	.	اشرف الدولہ	.	.	ایضاً
۴	قادر جنگ	.	.	قادر الدولہ	.	.	ایضاً
۵	عالم علی	خانی بہادری	ترکتاز جنگ	.	.	.	دو ہزاری - یکہزار سوار و علم

۶	مولوی چراغ علی	خانی بهادری	اعظم یار جنگ	.	.	.	دو هزاری - یکهزار سوار و علم
۷	مولوی شیخ احمد	״	رفعت یار جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۸	محمد فصیح الدین خان بهادر	.	نصیر یار جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۹	مسیح الدین خان [illegible]	خانی بهادری	عمدة العلماء	نواز الدوله محبوب	.	.	سه هزاری - دو هزار سوار و علم و نقاره
۱۰	خواجه سرور علی	״	اکبر نواز جنگ	.	.	.	دو هزاری - یک هزار سوار و علم
۱۱	محمد وقار الدین	״	بهادر یار جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۱۲	سید باقر علیخان بهادر	عمدة الحکما	باقر یار جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۱۳	سید علیخان بهادر	.	مجید یار جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۱۴	[illegible] الدین	خانی بهادری	[illegible] یار جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۱۵	محمد مختار الدین	״	جرار جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۱۶	محمد امام الدین	״	.	.	.	.	یک هزاری
۱۷	محمد فرید الدین	״	.	.	.	.	״
۱۸	محمد جمال الدین	״	.	.	.	.	״
۱۹	سید محمد علی	״	صفدر نواز جنگ	.	.	.	دو هزاری یکهزار سوار و علم
۲۰	احمد بن سامش	״	تهار جنگ	.	.	.	״ ״ ״

۲۱	محمد بہاؤالدین	خانی بہادری	بشیر نواز جنگ	.	.	.	دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۲۲	مردہ محمد غضنفر	اعتماد نواز خان	.	.	.	.	چہار صدی
(۹) خطابات و مناصب دربار سالگرہ مبارک ۲۶ ربیع الثانی سنہ ۱۳۰۸ ہجری							
۱	قیام الملک	.	.	.	ممتاز الامرا	.	ہفت ہزاری و شش ہزار سوار و علم و نقارہ و پالکی جھالردار و ماہی مراتب ۔
۲	رفیع الدولہ	.	.		عمید الملک	.	چہار ہزاری و سہ ہزار سوار و علم و نقارہ
۳	فتح یار جنگ	.	.	سہام الدولہ	شجاع الملک	.	سہ ہزار و پانصدی و سہ ہزار سوار و علم و نقارہ ۔
۴	مرزا داود علی بیگ	خانی بہادری	داور یار جنگ	داور الدولہ	داور الملک	.	سہ ہزار و پانصدی دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ ۔
۵	عماد الدولہ	.	.	.	عماد الملک	.	" " "
۶	آصف نواز جنگ	.	.	آصف نواز الدولہ	آصف نواز الملک	.	" " "
۷	افتخار جنگ	.	.	وقار الدولہ	وقار الملک	.	" " "
۸	سید نواز حسین	خانی بہادری	قیام جنگ	غضنفر الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ ۔
۹	ضرغام جنگ	.	.	ضرغام الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ

١٠	حمید جنگ	.	.	حمید الدولہ	.	.	سہ ہزاری دو ہزار سوار و علم و نقارہ
١١	قوت جنگ	.	.	قوت الدولہ	.	.	سہ ہزاری دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ ۔
١٢	مقرب جنگ	.	.	مقرب الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
١٣	میر بشارت علی	خانی و بہادری	آفتاب جنگ	.	.	.	دو ہزاری و یکہزار سوار و علم
١٤	میر محمود علی	"	احتشام جنگ	.	.	.	" " "
١٥	میر قدرت علی	"	حسام یار جنگ	.	.	.	" " "
١٦	خواجہ ہمایون علی	"	قہرمان جنگ	.	.	.	" " "
١٧	خواجہ بہرام علی	"	فیض یاب جنگ	.	.	.	" " "
١٨	سید علیم الدین	"	عظمت جنگ	.	.	.	" " "
١٩	مرزا اسمعیل بیگ	"	اسد یار جنگ	.	.	.	" " "
٢٠	مرزا اشرف علی بیگ	"	ظفر یار جنگ	.	.	.	" " "
٢١	مرزا طفیل علی بیگ خان بہادر	.	نادر جنگ	.	.	.	" " "
٢٢	میر محمد علی شوستری کا[illegible]	خانی و بہادری	سردار جنگ	.	.	.	" " "
٢٣	خواجہ کریم الدین	"	قائم جنگ	.	.	.	" " "
٢٤	خواجہ [illegible]	"	تیمور جنگ	.	.	.	" " "

۲۵	مراد حسین	خانی و بہادری	صف شکن جنگ	.	.	.	.	دو ہزاری و یک ہزار سوار علم
۲۶	غلام محمد تقی	〃	لشکر جنگ	.	.	.	.	〃 〃 〃
۲۷	میر محمد یار	〃	اشرف جنگ	.	.	.	.	〃 〃 〃
۲۸	میر عابد علی	〃	صولت جنگ	.	.	.	.	〃 〃 〃
۲۹	میر حافظ علی	〃	انتخاب جنگ	.	.	.	.	〃 〃 〃
۳۰	احمد حسین خان بہادر	.	مشہور جنگ	.	.	.	.	〃 〃 〃
۳۱	مولوی مظفر الدین	خانی و بہادری	امیر یاور جنگ	.	.	.	.	〃 〃 〃
۳۲	مسٹر فرامجی جمشید جی	〃	فرامرز جنگ	.	.	.	.	〃 〃 〃
۳۳	میر تراب علی	〃	تراب جنگ	.	.	.	.	〃 〃 〃
۳۴	میر آفتاب علی	〃	حشمت یار جنگ	.	.	.	.	〃 〃 〃
۳۵	میر اکبر علی	〃	حیدر یار جنگ	.	.	.	.	〃 〃 〃
۳۶	مانک پرشاد	.	.	.	.	.	راجہ بہادر	〃 〃 〃
۳۷	سدا شیو راو	.	.	.	.	.	〃	یک ہزاری و پانصد سوار
۳۸	راجیشور راو	.	.	.	.	.	〃	〃 〃
۳۹	شیو خان	خانی و بہادری	.	.	.	.	.	یک ہزاری
۴۰	امیر علی	〃	.	.	.	.	.	〃

(۱۰) خطابات و مناصب دربار سالگرہ مبارک ۲۷ ربیع الثانی ۱۳۱۱ ہجری

۱۱	مستعد جنگ بہادر	۰	۰	مستعد الدولہ	۰	۰	۰	سہ ہزاری دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۲	حکیم محمد حسین	خانی و بہادری	افلاطون جنگ	لقمان الدولہ افتخار الحکما	۰	۰	۰	〃 〃 〃
۱۳	گورہ بہادر	۰	۰	۰	۰	۰	راجہ بہادر	دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۱۴	بھگوان سہائے	۰	۰	۰	۰	۰	〃	〃 〃 〃
۱۵	گردھر راج	۰	۰	۰	۰	۰	〃	〃 〃 〃
۱۶	لچھمن چند	۰	۰	۰	۰	۰	〃	〃 〃 〃
۱۷	انار کرن	۰	۰	۰	۰	۰	〃	〃 〃 〃
۱۸	محمد امام الدین خان بہادر	۰	دائم جنگ	۰	۰	۰	۰	〃 〃 〃
۱۹	محمد جلال الدین خان بہادر	۰	صادق جنگ	۰	۰	۰	۰	〃 〃 〃
۲۰	محمد فرید الدین خان بہادر	۰	شہباز جنگ	۰	۰	۰	۰	〃 〃 〃
۲۱	محمد داور الدین خان بہادر	۰	داوریار جنگ	۰	۰	۰	۰	〃 〃 〃
۲۲	محمد سلطان الدین خان بہادر	۰	نظام نواز جنگ	۰	۰	۰	۰	〃 〃 〃

۲۳	سید عبدالرشید	خانی وبہادری	سید جنگ	۔	۔	۔	دوہزاری	یکہزار سوار	علم
۲۴	محمد جہانگیر بیگ	//	شہزور جنگ	۔	۔	۔	//	//	//
۲۵	سید امر اللہ	//	معتضد جنگ	۔	۔	۔	//	//	//
۲۶	محمد حسن الدین	//	اوجاد نواز جنگ	۔	۔	۔	//	//	//
۲۷	محمد نیاز الدین	//	محمود نواز جنگ	۔	۔	۔	//	//	//
۲۸	سید محمد کاظم	//	مشیر جنگ	۔	۔	۔	//	//	//
۲۹	میر جہانگیر علی	//	جہانگیر یار جنگ	۔	۔	۔	//	//	//
۳۰	وزارت علی	//	علی یاور جنگ	۔	۔	۔	//	//	//
۳۱	خواجہ قدرت اللہ	//	منصور جنگ	۔	۔	۔	//	//	//
۳۲	میر وزارت علی	//	خورشید جنگ	۔	۔	۔	//	//	//
۳۳	محمد ابوالحسن	//	شوکت جنگ	۔	۔	۔	//	//	//
۳۴	محمد گیسو دراز	//	شفقت جنگ	۔	۔	۔	//	//	//
۳۵	محمد اعظم علی	//	کامیاب جنگ	۔	۔	۔	//	//	//
۳۶	میر محمد علی خان بہادر	۔	معتصم جنگ	۔	۔	۔	//	//	//
۳۷	راجہ [illegible] بہادر	۔	۔	۔		مہابلونت	//	//	//
۳۸	حسینی مرزا	خانی وبہادری	مظاہر یار جنگ	۔	۔	۔	//	//	//
۳۹	افضل علی بیگ خان بہادر	۔	انوار جنگ	۔	۔	۔	//	//	//

۴۰	محمد سعید الدین	خانی و بہادری	تفضل یار جنگ	.	.	.	دو ہزاری	دو ہزار سوار	و علم
۴۱	میر یاور علی	"	یاور جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۲	میر کلب حسین	"	محکم جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۳	جاں نثار خان بہادر	.	جان نثار یار جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۴	میر سلطان علی	خانی و بہادری	فطرت جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۵	میر تہور علی	"	مظہر جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۶	میر لیاقت علی	"	معین جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۷	میر جہاندار علی خان بہادر	.	ارسلان جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۸	سید سرفراز علی	خانی و بہادری	ضیغم جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۹	میر غلام حسین	"	معتمد یار جنگ	.	.	.	"	"	"
۵۰	میر ممتاز علی	"	ممتاز یار جنگ	.	.	.	"	"	"
۵۱	میر ولایت علی بیگ	"	شادان یار جنگ	.	.	.	"	"	"
۵۲	مرزا احمد علی بیگ	"	.	.	.	.		یک ہزاری	
۵۳	مرزا حامد علی بیگ	"		.	.	.		"	
۵۴	مرزا محبوب علی بیگ	"		.	.	.		"	
۵۵	میر لطف علی	"	.	.	.	.		"	

۵۶	میر حسین علی	خانی و بہادری	.	.	.	.	یکہزاری
۵۷	میر لطیف بیگ	”	.	.	.	.	”

(۱۱) خطابات و مناصب سالگرہ مبارک ۷ جمادی الاول سنہ ۱۳۱۲ ہجری

اسی روز نواب سر وقار الامرا مرحوم کو وزارت سے سرفراز ہوئی

۱	سرور جنگ بہادر	.	.	سرور الدولہ	سرور الملک	.	منصب چہار ہزاری و سہ ہزار سوار و علم و نقارہ
۲	محبوب یار الدولہ بہادر	.	.	.	فیاض الملک	.	” ” ”
۳	افسر جنگ بہادر	.	.	افسر الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۴	محبوب یار جنگ بہادر	.	.	ناظم الدولہ	.	.	” ” ”
۵	راجہ راجاں لال سنو سر مہاراج نواز ونت بہادر	.	.	.	.	مہاراج آصف نواز ونت بہادر	” ” ”
۶	قدیر جنگ بہادر	.	.	قوت یار الدولہ	.	.	” ” ”
۷	اسد یار جنگ بہادر	.	.	اسد یار الدولہ	.	.	” ” ”
۸	شہامت جنگ بہادر	.	.	امیر الدولہ	.	.	” ” ”
۹	راجہ گردھاری پرشاد بہادر	.	.	.	.	محبوب نواز ونت بہادر	” ” ”

۱۰	معز یار جنگ بہادر	٠	٠	نازالدولہ معزالدولہ	٠	٠	منصب سہ ہزاری دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۱	شوکت جنگ بہادر	٠		حسام الدولہ	٠	٠	〃 〃 〃
۱۲	میر مبارک علی	خانی و بہادری	مظفر جنگ	٠	٠	٠	منصب سہ ہزاری یکہزار سوار و علم
۱۳	میر جہانگیر علی	〃	جہانگیر جنگ	٠	٠	٠	〃 〃 〃
۱۴	مرزا ذوالقدر بیگ	〃	ذوالقدر جنگ	٠	٠	٠	〃 〃 〃
۱۵	مرزا محمد سجاد بیگ	〃	عثمان نواز جنگ	٠	٠	٠	〃 〃 〃
۱۶	مولوی محمد حمید اللہ	افضل العلما	سربلند جنگ	٠	٠	٠	منصب دو ہزاری یک ہزار سوار و علم
۱۷	میر لطف علی	خانی بہادری	سرتاج جنگ	٠	٠	٠	〃 〃 〃
۱۸	میر فیاض الدین علی	〃	قوت جنگ	٠	٠	٠	〃 〃 〃
۱۹	محمد مہدی حسن	〃	بے نظیر جنگ	٠	٠	٠	〃 〃 〃
۲۰	سید سراج الحسن	〃	امیر یار جنگ	٠	٠	٠	〃 〃 〃
۲۱	مولوی حافظ سید احمد رضا	〃	سکندر نواز جنگ	٠	٠	٠	〃 〃 〃
۲۲	مولوی وحید الزمان	〃	وقار نواز جنگ	٠	٠	٠	〃 〃 〃
۲۳	مولوی محمد عبد العزیز	〃	عزیز جنگ	٠	٠	٠	〃 〃 〃
۲۴	محمد افضل	〃	افضل یار جنگ	٠	٠	٠	〃 〃 〃
۲۵	محمد علی بیگ	〃	سردار یار جنگ	٠	٠	٠	〃 〃 〃

۲۶	محمد وزارت	خانی و بہادری	اقبال نواز جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و دو ہزار سوار و علم
۲۷	محمد عباس ڈاکٹر	〃	انتظام جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۸	میر عبدالصمد	〃	فیض جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۹	میر حسن علی	〃	مجاہد جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۰	سری پرشاد	.	.	.	.	راجہ بہادر	〃 〃 〃
۳۱	مرزا محمد حمید حسین بیگ	خانی و بہادری	.	.	.	.	منصب یک ہزاری
۳۲	مرزا محمد اکبر	〃	.	.	.	.	〃
۳۳	محمد مسعود علی	〃	.	.	.	.	〃
۳۴	میر محمد علی	〃	.	.	.	.	〃
۳۵	لالہ دین دیال	.	مسعود جنگ	.	.	.	دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم
۳۶	محمد حامد الدین حسین	خانی و بہادری	.	.	.	.	منصب یک ہزاری
۳۷	سید وزارت علی	〃	.	.	.	.	〃

(۱۲) خطابات و مناصب دربار سالگرہ مبارک سنہ ۱۳۱۶ ہجری

۱	میر عثمان علی صاحبزادہ خلف شرف الدولہ	خانی و بہادری	لشکر جنگ	شرف الدولہ	سیف الملک	.	منصب چہار ہزاری سہ ہزار سوار و علم و نقارہ و پالکی جھالردار
۲	میر یوسف علی خلف لائق علی خان عماد السلطنت	〃	سالار جنگ	.	.	.	منصب دو ہزار و پانصدی و یکہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ

۳	نصرت یار خان خلف محی الدولہ	خانی بہادری	حکیم الحکما	محی الدولہ	.	.	منصب سہ ہزاری دو ہزار سوار و علم و نقارہ ۔
۴	میر محمد علیخان بہادر صوبہ حیدرآباد	.	سعید جنگ	سعید الدولہ	.	.	اصل و اضافہ منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۵	اکبر جنگ بہادر کوتوال	.	.	اکبر الدولہ	اکبر الملک	.	اصل و اضافہ منصب سہ ہزار پانصدی و دو ہزار پانصد سوار و علم و نقارہ
۶	لچھمن راو	.	.	.	.	راجہ رایان بہادر اانند ونت	منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ ۔
۷	سعید جنگ بہادر	.	.	سعید الدولہ	.	.	اصل و اضافہ منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ ۔
۸	مقرب الدولہ بہادر	.	.	.	مشہور الملک	.	اصل و اضافہ منصب سہ ہزار پانصدی و دو ہزار پانصد سوار علم و نقارہ
۹	کہانڈے راؤ	.	.	.	.	راجہ راو رنبھا بہادر	منصب دو ہزار پانصدی و یکہزار پانصد سوار و علم و نقارہ
۱۰	غلام دستگیر فرزند نصرت جنگ	خانی و بہادری	نصرت جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یکہزار سوار علم و نقارہ ۔
۱۱	غلام فرزند شمس الملک محمد لعبت امیر	”	جانباز جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یکہزار سوار و علم ۔

۱۲	محمد فرزند شمس الملک	خانی و بہادری	شمشیر نواز جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۱۳	محمد صالح نبیرہ ؍؍	؍؍	سیف نواز جنگ	.	.	.	؍؍ ؍؍ ؍؍
۱۴	محمد ؍؍ ؍؍	؍؍	شمشیر یار جنگ	.	.	.	؍؍ ؍؍ ؍؍
۱۵	محمد دولت جمعدار سانڈ وزری	؍؍	نصیب یاور جنگ	.	..	.	؍؍ ؍؍ ؍؍
۱۶	لائق الدولہ بہادر	.	.	غالب الملک	..	.	اصل و اضافہ منصب ہزار پانصدی و دو ہزار پانصد سوار و علم و نقارہ
۱۷	محبوب یار خان فرزند محی الدولہ	؍؍	رسول یار جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم۔
۱۸	حیدر یار خان فرزند ؍؍	؍؍	امجد یاور جنگ	.	.	.	؍؍ ؍؍ ؍؍
۱۹	حکیم شفائی خان بہادر	.	شفا جنگ	شفاء الدولہ	.	.	اصل و اضافہ منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ۔
۲۰	شیخ مصلح الدین سعدی ناظم عدالت دیوانی بلدہ	؍؍	خسرو نواز جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم۔
۲۱	محمد معین الدین فرزند لائق الدولہ	؍؍	ناصر نواز جنگ	ناصر نواز الدولہ	.	.	منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ۔
۲۲	محمد عبد اللہ فرزند ؍؍	؍؍	افضل نواز جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یکہزار سوار و علم

۲۳	معظم مرزا فرزند داور الملک بہادر	خانی و بہادری	افضل جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم
۲۴	احمد علی بیگ خان بہادر	.	نادر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۵	حامد علی بیگ خان بہادر	.	حامد جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۶	محبوب علی بیگ خان بہادر	.	خسرو جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۷	آغا علی شوشتری	خانی بہادری	سلطان العلما	ادیب الدولہ	استاد الملک	.	منصب سہ ہزار و پانصدی دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ
۲۸	منیر الدین خان معتمد سر خورشید جاہ بہادر	〃	سکندر یار جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یک ہزار سوار و علم ۔
۲۹	امانت راؤ فرزند کلاں راجہ سو بھیر راؤ زمیندار دولکنڈہ	.	.	.	راجہ بہادر	مہابلونت	منصب ۳ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۳۰	راجہ ابھیر راؤ بہادر فرزند ۲ 〃	.	.	.	.	مہاجسونت	اصل و اضافہ منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۳۱	راجہ سداشیو راؤ بہادر فرزند 〃	.	.	.	.	مہا و ندیر رنت	〃 〃 〃
۳۲	سیف الدین اکبر فرزند اکبر جنگ	خانی و بہادری	خصو یار جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یک ہزار سوار و علم

۳۳	سید اصالت علی اکبر فرزند اکبر جنگ	خانی و بہادری	اصالت جنگ	۰	۰	۰	منصب دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم۔		
۳۴	سید غازی الدین اکبر فرزند 〃	〃	سیار جنگ	۰	۰	۰	〃	〃	〃
۳۵	سید نجم الدین اکبر فرزند 〃	〃	ملک یار جنگ	۰	۰	۰	〃	〃	〃
۳۶	شیخ جلال الدین	〃	سعید جنگ	۰	۰	۰	〃	〃	〃
۳۷	میر شبیر علی	〃	قیصر یار جنگ	۰	۰	۰	〃	〃	〃
۳۸	محمد فیاض الدین مددگار معتمد صرف خاص	〃	مشرف جنگ	۰	۰	۰	〃	〃	〃
۳۹	رحمان شریف مددگار دفتر ملکی	〃	رحمان یار جنگ	۰	۰	۰	〃	〃	〃
۴۰	سید عبداللہ فرزند آغا سید علی شوستری	〃	نیر جنگ	۰	۰	۰	〃	〃	〃
۴۱	سید عزیز اللہ فرزند 〃	〃	اختر جنگ	۰	۰	۰	〃	〃	〃
۴۲	سید خلیل الرحمان مہتمم صیغہ قلعہ محمد نگر	〃	اہتمام جنگ	۰	۰	۰	〃	〃	〃
۴۳	نظام محی الدین میر مجلس انتظام کوٹھہ جات	〃	مستقل نواز جنگ	۰	۰	۰	〃	〃	〃

۴۴	غلام محبوب فرزند غلام محی الدین	خان بہادر و نشان و مہی	افتدار نواز جنگ	٠	٠	٠	منصب دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم۔	
۴۵	محمد عزیز الدین فرزند فیاض الدین خان	″	عزیز یار جنگ	٠	٠	٠	″	″ ″ ″
۴۶	محمد نور الدین فرزند شہسوار جنگ	″	شہسوار جنگ	٠	٠	٠	″	″ ″ ″
۴۷	کپتان میر ہاشم علیخان بہادر		ہاشم نواز جنگ	٠	٠	٠	″	″ ″ ″
۴۸	کپتان قربان علی	خانصاحب بہادر	ہمت جنگ	٠	٠	٠	″	″ ″ ″
۴۹	″ سید ادریس	″	قربان جنگ	٠	٠	٠	″	″ ″ ″
۵۰	″ عبداللہ بیگ	″	صابر جنگ	٠	٠	٠	″	″ ″ ″
۵۱	″ محمد ہادی	″	وزیر جنگ	٠	٠	٠	″	″ ″ ″
۵۲	بنسی لال سررشتہ دار جمعیت افغانان و مہی	٠	٠	٠	٠	راجہ بہادر	منصب یکہزاری پانصد سوار و علم	
۵۳	محمد نوازش علی جمعدار	نشان و مہی	جنید یار جنگ	٠	٠	٠	منصب دو ہزاری یک ہزار سوار و علم۔	
۵۴	مرزا ثابت علی	″	٠	٠	٠	٠	منصب یکہزاری	
۵۵	شیو لعل موتی لعل	٠		٠	٠	راجہ بہادر	منصب یکہزاری پانصد سوار و علم	

۵۶	بھگوان داس	.	.	.	.	راجہ بہادر	منصب یکہزاری پنجصد سوار و علم
۵۷	بنسی لعل فرزند شیو لعل	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
	موتی لعل						〃 〃 〃
۵۸	گیان گیر	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
۵۹	نرسنگ گیر	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
۶۰	بشیشر گیر	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
۶۱	چتر بھوج داس	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃

(۱۳) خطابات ومناصب دربار سالگرہ مبارک سنہ ۱۳۱۷ ہجری

نمبر شمار	نام	عہدہ	خطاب
۱	۲	۳	۴
۱	میر وزیر علی	مددگار دوم کوتوال بلدہ و بیرونجات	خانی وبہادری
۲	میر صفدر علی	سرگروہ اول 〃 〃	〃
۳	محمد عبد الکریم	〃 دوم 〃 〃	〃
۴	محمد افضل نور خان	افسر خفیہ پولیس 〃 〃	〃
۵	غلام احمد خان	مددگار سمت غربی محکمۂ نظامت	〃
۶	خیرات حسین	مہتمم خفیہ پولیس اضلاع حال مقیم بلدہ	〃
۷	مبارک علی	مہتمم خفیہ پولیس ضلع اورنگ آباد	〃

(۱۴) خطابات و مناصب در بارہ جشن چہل سالہ عمر مبارک غرہ ذیقعدہ ۱۳۲۳ ہجری

۱	راجہ برکشن بہادر	.	.	.	.	راجہ راجایان	از اصل و اضافہ بمنصب سہ ہزار و پانصدی و دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ و پالکی جہالردار
۲	عزیز الدولہ بہادر	.	.	.	اعتصام الملک	.	از اصل و اضافہ بمنصب چار ہزاری و سہ ہزار سوار و علم و نقارہ و پالکی جہالردار —
۳	شہاب الدولہ بہادر	.	.	.	شفاء الملک	.	از اصل و اضافہ بمنصب چار ہزاری و سہ ہزار سوار و علم و نقارہ و پالکی جہالردار —
۴	سوامی راجہ راجیسر راؤ بجری بلونت بہادر زمیندار سمستان سگر	.	.	.	.	مہا بہوپال	از اصل و اضافہ بمنصب سہ ہزار و پانصدی و دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ و پالکی جہالردار
۵	سوربہی راجہ وینکٹ لچھما راؤ بہادر زمیندار سمستان جٹپول	.	.	.	.	نظام نواز ونت	از اصل و اضافہ بمنصب سہ ہزار و پانصدی و دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ و پالکی جہالردار
۶	راجہ [illegible]	.	.	.	.	[illegible]	از [illegible]

	آبا را دسوائی اینشوا راو [illegible]						پانصدی دو ہزار پانصد سوار و علم و نقارہ پالکی جھالردار
٧	میر عبد العلی خلف شمشیر جنگ	خانی و بہادری	شاہ یار جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یکہزار سوار و علم۔
٨	میر علی محمد خلف [illegible]	=	شمشیر جنگ	.	.	.	منصب ہزاری یکہزار سوار و علم
٩	سید جعفر علی خلف نواب مشیر الملک	=	ثریا جنگ	.	.	.	= = =
١٠	[illegible] جنگ بہادر [illegible]	.	.	[illegible] الدولہ	.	.	از اصل و اضافہ بمنصب ہزاری دو ہزار سوار و علم و نقارہ
١١	بشیر نواز جنگ بہادر صوبیدار اورنگ آباد	.	.	[illegible] یار الدولہ	.	.	از اصل و اضافہ بمنصب ہزاری دو ہزار سوار و علم و نقارہ
١٢	معتصم جنگ بہادر	.	.	اعتصام الدولہ	.	.	= = =
١٣	[illegible] نواز جنگ بہادر	.	.	حاکم الدولہ	.	.	= = =
١٤	ماہر جنگ بہادر	.	.	ماہر الدولہ	.	.	= = =
١٥	وزیر جنگ بہادر	.	.	وزیر یار الدولہ	.	.	= = =
١٦	برق جنگ بہادر	.	.	برق الدولہ	.	.	= = =
١٧	تفضل [illegible] جنگ بہادر	.	.	افسر الحکما فاضل الدولہ	.	.	= = =

۱۸	میر اکرام حسین خلف نواب فخر الملک بہادر	خانی بہادر	غازی جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار علم
۱۹	میر کرم حسین خلف 〃	〃	فخر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۰	میر صفدر حسین خلف 〃	〃	رئیس یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۱	میر ریاض حسین خلف 〃	〃	رئیس جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۲	میر امانت حسین خلف 〃	〃	شاہ نواز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۳	میر مصطفی علی برادر نواب افتخار الملک بہادر	.	سرافراز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۴	میر فیروز علی خلف میر محمد علیخان نبیرہ حیدر الدولہ	〃	رفیع جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۵	اقبال علی بیگ خلف نواب افسر الملک بہادر	.	افسر یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۶	شجاعت علی خلف غالب الدولہ	〃	فیض مآب جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۷	حسین یار خان برادر رسول یار خان مہر الدولہ اول	〃	صدارت جنگ	.	.	.	〃 〃 〃

۲۸	غلام جیلانی خلف اعتضاد جنگ	خان و بہادر	اعتضاد جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۲۹	قادر علی خلف بندہ علی خان	"	علی یار جنگ	.	.	.	" " "
۳۰	بہبود علی خلف "	"	ظفر یار جنگ	.	.	.	" " "
۳۱	ضیاء الحق فصیح الدین احمد خلف رفعت یار جنگ	"	رفعت یار جنگ	.	.	.	" " "
۳۲	نظام الدین احمد خلف "	"	نظامت جنگ	.	.	.	" " "
۳۳	ابو الحامد رضی الدین احمد خلف عماد جنگ	"	عماد جنگ	.	.	.	" " "
۳۴	محمد امجد علی	"	منفخر جنگ	.	.	.	" " "
۳۵	میر وزیر علیخان بہادر	"	سلطان یار جنگ	.	.	.	از اصل و اضافہ منصب دو ہزاری و یکہزار سوار و علم۔
۳۶	میر لیاقت علی	"	لیاقت جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۳۷	محمد حفیظ الدین	"	اقتدار یار جنگ	.	.	.	" " "
۳۸	[illegible]	"	[illegible]	.	.	.	" " "

۳۹	سید نورالانبیاء خلف سلطان یار جنگ برادر زادۂ قادر الملک مرحوم	خانی و بہادری	سلطان یار جنگ	٠	٠	٠	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۴۰	محمد کمال الحسن خان نبیرۂ بڈھن خان	″	کمال یار جنگ	٠	٠	٠	″ ″ ″
۴۱	نصیب خان خلف نصیب یاور جنگ	″	نصیب یاور جنگ	٠	٠	٠	″ ″ ″
۴۲	فریدون جی جمشید جی	٠	فریدون جنگ بہادر	٠	٠	٠	″ ″ ″
۴۳	سہراب جی چینائی	٠	سہراب نواز جنگ بہادر				
۴۴	محمد خواجہ کریم الدین خلف نواب جبارت الدولہ بہادر	″	غیرت یاور جنگ	٠	٠	٠	″ ″ ″
۴۵	محمد ظہور الدین نبیسۂ نصیر جنگ	″	نصیر جنگ	٠	٠	٠	″ ″ ″
۴۶	برزو جی جمشید جی	٠	برزو جنگ بہادر	٠	٠	٠	″ ″ ″
۴۷	سید حسیم الدین خلف اقبال یار جنگ	″	اقبال یار جنگ	٠	٠	٠	″ ″ ″

نمبر	نام	خطاب قدیم	خطاب جدید				کیفیت
۴۸	محمد بن صالح جد شمشیر الدولہ	خانی بہادر	شمشیر یار جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۴۹	مرزا ولایت علی بیگ خلف نواب نواز جنگ بہادر	〃	مختار نواز جنگ بہادر	.	.	.	〃 〃 〃
۵۰	تراب علی خلف فتح یاب جنگ	〃	فتحیاب جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۵۱	سید فتح الدین علی	〃	واثق جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۵۲	میر ظہیر الدین علی نبیرہ فرخندہ یار جنگ	〃	فرخندہ یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۵۳	معتقد علیخان بہادر	.	سعید یار جنگ	.	.	.	از اصل و اضافہ منصب دو ہزاری و یکہزار سوار و علم ۔
۵۴	حکیم محب حسین	〃	سرور الحکما فرید وفا جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۵۵	ڈاکٹر عبد الحسین	〃	ارسطو یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۵۶	حکیم الطاف حسین	افتخار الحکما	حاذق جنگ	.	.	.	〃 〃 〃

نمبر	نام		خطاب					منصب		
۵۷	حکیم خورشید علی	خانبہادر	خورشید الحکما ثانی نواز جنگ	•	•	•	•	منصب دوہزاری	یکہزار سوار	و علم
۵۸	ڈاکٹر مرزا کریم خانت	=	حمید یو جنگ	•	•	•	•	=	=	=
۵۹	مرزا احمد بیگ	=	ستقیم نواز جنگ	•	•	•	•	=	=	=
۶۰	چیلم جاسکانی	•	•	•	•	•	رانی	=	=	=
۶۱	بھیم سین راؤ خلف سیر بیر راؤ	•	•	•	•	•	راجہ مہرم پال بہادر	=	=	=
۶۲	ملار ریڈی	•	•	•	•	•	راجہ بہادر	=	=	=
۶۳	میر عابد علی	=	عابد یار جنگ	•	•	•	•	=	=	=
۶۴	حاجی سید محمود	=	محمد یاور جنگ	•	•	•	•	=	=	=
۶۵	محمد شریعت	=	فارق یار جنگ	•	•	•	•	=	=	=
۶۶	محمد حسین برادر ایضاً	=	خالد نواز جنگ	•	•	•	•	=	=	=
۶۷	رام کشن برادر راجہ راجان راجہ [illegible] بہادر	•	•	•	•	•	راجہ بہادر	=	=	=
۶۸	شنکر راج خلف راجہ راجان راجہ شیوراج دہرم ونت بہادر	•	•	•	•	•	راجہ بہادر	=	=	=

۶۹	دہرم کرن خلف راجہ راجان مہاراج آصف نواز ونت بہادر	٠	٠	٠	٠	راجہ بہادر	منصب دو ہزاری جمعیت یکہزار سوار و علم
۷۰	دیبی پرشاد برادر علاقی مہاراجہ بہادر یمین السلطنۃ	٠	٠	٠	٠	〃	〃 〃 〃
۷۱	گوبند پرشاد	٠	٠	٠	٠	〃	〃 〃 〃
۷۲	جوالا پرشاد همشیرزادہ مہاراجہ بہادر یمین السلطنۃ	٠	٠	٠	٠	〃	〃 〃 〃
۷۳	نارائن پرشاد 〃	٠	٠	٠	٠	〃	〃 〃 〃
۷۴	کور کرن برادر عموزاد راجہ راجان راجہ شتاب راج دہرم ونت بہادر	٠	٠	٠	٠	〃	〃 〃 〃
۷۵	موتی چند خلف راجہ گنجان پرشاد	٠	٠	٠	٠	〃	〃 〃 〃
۷۶	بنا یک راج خلف 〃	٠	٠	٠	٠	〃	〃 〃 〃

۷۷	للتا پرشاد نبیسهٔ راجه لاله بهادر	.	.	.	.	راجه بهادر	منصب دو هزاری و یک هزار سوار و علم
۷۸	نرسنگ راج خلف راجه گردهاری پرشاد محبوب نواز ونت	.	.	.	.	″	″ ″ ″
۷۹	گیانی لال خلف راجه رگهوناته رام	.	.	.	.	″	″ ″ ″
۸۰	شام راج خلف راجه راجه رایان بهادر امانت ونت	.	.	.	.	راجه	منصب یکهزاری پانصد سوار و علم
۸۱	رگهوتم راو خلف راجه گوپال راو	.	.	.	.	″	″ ″ ″
۸۲	رای کیشو پرشاد خلف راجه مهنو لعل	.	.	.	.	″	از اصل و اضافه منصب یکهزاری و پانصد سوار و علم
۸۳	رای سوامی پرشاد خلف ″	.	.	.	.	″	″ ″ ″
۸۴	ارجنا نایک	.	.	.	.	″	منصب یکهزاری پانصد سوار و علم

۸۵	میر حیدر علی	خانی و بہادر	اشرف العلما شریعت اللہ خان	-	.	.	.	منصب یکہزار و پانصدی و یکہزار سوار و علم
۸۶	سید محمد علی خلف احتشام الملک	″	.	.	.	.	.	منصب یک ہزاری
۸۷	میر لطف علی خلف ″	″	.	.	.	.	.	″
۸۸	سید علی خلف ″	″	.	.	.	.	.	″
۸۹	محمد عسکری خلف ناظم جنگ	″	.	.	.	.	.	″
۹۰	میر احمد علی خلف معتصم جنگ	″	.	.	.	.	.	″
۹۱	سید محمد علی خلف مہدی یار جنگ	″	.	.	.	.	.	″
۹۲	محمد ولی اللہ خلف لودہی خان بہادر	لودہی خان بہادر	.	.	.	.	.	″
۹۳	محسن علی	خانی و بہادری	.	.	.	.	.	″

خطابات تمام

آئین جشن ہمایون چہل سالۂ عمر

ولولۂ جشن چہل سالۂ عمرش پیدا کردہ دلہای رعایای او ست
کہ ہمہ تن مصروف انتظامش گردیدہ ـ در ممالک محروسہ اش چشمی نباشد کہ اشک
نشاط ازو نہ چکیدہ ـ گروہی بہ ایوان وزیر اعظمش دویدہ ـ و پشتارۂ عرائض جان نثارانش
بدست مدار المہامش رسید ـ کہ مصارف این جشن ہمایون را رعایای ملک کفیل ہست ـ
فرزانہ دستورش از رعایای سلطنت و عہدہ داران دولت مجلسی خاص منعقد
فرمودہ بر تخمینۂ مداخل و مخارج آن تعمقی کرد و بحصول اجازت آقای نعمت دام اللہ دولتہ
انتظام آن را بہ ہمان مجلس سپرد ـ در عرصۂ قلیل پیشکش رعایش بمقداری معتد بہ
فراہم شد ـ و تعمیر منزلی عظیم الشان در باغ عامہ حیدرآباد قرار گرفت ـ

اولین روز این جشن خجستہ فال ـ یعنی ہجدہم ماہ شوال ۱۳۲۴ھ فرمان روای ما نماز جمعہ را در مکہ مسجد
ادا فرمود ـ و روز دومش برونق افروزی خود اعزاز قواعد فوج باقاعدہ را بیفزود و سوم آن تقریب
گارڈن پارٹی بود کہ در باغ عامہ قرار یافت و بہ تقریب چارمی غربا و مساکین را خیرات
و مبرات بنواخت ـ و روز پنجم یعنی بست و پنجم ماہ شوال دربار خاص منعقد کرد کہ
سفیر برطانیۂ حیدرآباد خریطۂ تہنیت نواب گورنر جنرل ہند را بملاحظۂ اقدس درآورد
و بروز ششم طلبای مدارس را بشرف حضوری بارگاہ ولی عہد خود بنواخت ـ
و ہفتمی روز را مخصوص بہ قبول تہنیت نامہ و جواب رعایای خود ساخت ـ پس از آن بنیاد
ٹون ہال بدرخواست رعایای خیرسگال بدست مبارک خود نہاد ـ و در شب
چہارشنبہ در دولت سرای وزیر اعظم خود شعرای مقررہ را اجازت عرض قصائد داد

سپاس تہنیت نامہ ملازمین صرف خاص را گزید۔ و بر آخر ہمہ نوبت در بار عامش رسید بندۂ حلقہ بگوش کہ بہ دربار قصائد بار داشت نود و دو شعر قصیدہ طبعزاد خود در انجمن فیض گنجورش گزاشت۔ و مسدس تاریخی بہ نذر مبارکش رساند۔ و باجازت آن قدردان سخن در بارگاہش خواند کہ برہمین موقع ہدیہ ناظرین سخن آفرین می کنم۔

ہو العزیز

نقدِ جان نذرِ درگہِ شاہ است
کہ ولا جان نثارِ دولتِ اوست
برگِ سبزم حدیقۂ سخن است
تحفۂ ہر کس بقدرِ ہمّتِ اوست

قصیدہ

مصرع طرحی حضرت شاد

بایدز دستِ یار مئے ارغوان گرفت

مژگانِ یار تا بدلِ عاشقان گرفت	بنیادِ خانۂ دلم آب از سنان گرفت
بے دردیِ من آب ز چشمِ فغان گرفت	بنگر کہ آتشے بدلِ ناتوان گرفت
از سیلِ گریہ آب در آمد بروئے کار	طبعِ روانم آب ز آبِ روان گرفت
از بے نقابیِ تو دلم باخت عقل و ہوش	بے پردگیت پردۂ کار از میان گرفت
از آتشِ جگر اثرِ دودِ آہِ ماست	پیراہنِ سپہر کہ رنگِ دخان گرفت
بیمارِ عشق یافت ببالین چو عکسِ یار	آئینہ را بہ پیشِ لبِ ناتوان گرفت
تا در مقابل مژہ اش ابروے زدم	آن ترکِ چشم تیرِ نگہ در کمان گرفت

سوداگرفتهٔ سر بازار عشق تست — این جنس کهنه ام که بهای گران گرفت

آب از گهر ببرد و صدف غرق آب کرد — هر قطره اش چو چشم من آب روان گرفت

او در خیالم آمد و آتش گرفت و رفت — در حیرتم که در دلم آتش چسان گرفت

او در کنار و شد کمر نازکش نه دست — دارم عجب کناره چسان از میان گرفت

تا خال هندوی تو بچشم جهان فتاد — چشم سیاه الفت هندوستان گرفت

خونم گرفته چو حنا تا بپای خویش — بی باکی تو رنگ ز روی بتان گرفت

سرو قد تو ز آتش رخ سوخت هر چمن — بر شعله اش تذرو دلم آشیان گرفت

از اشک گرم عرضه دهد سوز دل مدام — تا شمع عشق پای درین دودمان گرفت

مژگان آفتاب بود در برابرت — با آفتاب پنجه ز مژگان توان گرفت

صد گونه حسن او دست فزون با جمال خویش — تا او حساب آئینهٔ آسمان گرفت

جز حیلتی نداشت دل من ز جور چرخ — احوال من که قاصد نامهربان گرفت

چشم امید من بطواف میان او — تار نگاه حلقهٔ موی میان گرفت

کردم مگر ببادهٔ دلی در لبش خطاب — در حیرتم که بر دل نازک چسان گرفت

از سیل اشک دیده مگر آب در میانست — عشق تو گر چه خانه بکوی بتان گرفت

آتش بخرمن دل من زد بسوخت پاک — در لحظه که آتش ازین کاروان گرفت

گویند خواب خوش نزند ره بآفتاب — از دیده ام خیال تو خواب گران گرفت

در گلستان عشق سبق برده ام ز کلیم — پیراهنم ز بوی گل آتش بجان گرفت

خونِ حنا چکیدہ ز پایش بفرقِ من
طلمش نگر کہ خونِ من بیجان گرفت

تشبیب در زمینِ غزل وسعتے ندا شت
فکر بلند من افقِ آسمان گرفت

برجستہ مطلعے کہ سر از آسمان کشید
خورشید برج اوجِ دکن را توان گرفت

تمثالِ مملکت ز وجودِ تو جان گرفت
ہر ناتوان ز عدلِ تو تاب و توان گرفت

مطلع

نازم بر این کہ از مددِ بختِ کارساز
اطرافِ این دیار چنین حکمران گرفت

نازم کہ ہمتت بہ شکیبائیِ جہان
بر گردنِ خود این ہمہ بارِ گران گرفت

آصف جہی کہ قوتِ بازوے ہمتش
ملکِ دکن ز ثانیِ صاحبقران گرفت

حسنِ تو آشکار خراج از چمن ستاند
چشمِ تو باجِ حسن ز نرگس نہان گرفت

رعنائیِ تو در ہمہ گلشن مسلّم است
تا قامتِ تو جزیہ ز سروِ روان گرفت

محبوبِ خلق و جانِ جہان شد لقب ترا
چشمِ زمانہ در غفلت تنگ از آن گرفت

ز آبِ رخِ تو ماہیِ بے آب آب یافت
از تابِ عارضِ تو مہِ آسمان گرفت

آبِ رخِ تو غرقِ تحیّر کند مرا
آبے ز دستِ ہیچ کسے میتوان گرفت

از رفعتِ تو چرخِ برین سرنگون مدام
پشتِ دوتاے پیرِ فلک خم از آن گرفت

نام آوری کہ صیتِ تو اندر زمین فتاد
آوازۂ تو دائرۂ آسمان گرفت

منّت کشِ عطاے تو دستِ طلب نماند
چون عرضِ حال را کفِ زرفشان گرفت

احسان بحقِّ خلقِ خداے کنی مدام
در شکرِ نعمتت زِ خجالت زبان گرفت

تا نقدِ جان بقیمتِ لطفِ تو بردہ ام
بازارِ نیک نامیِ ذاتت دکان گرفت

نصفت گرے کہ شہرۂ حکم سیاستش
آتش ز خشم نصفتِ نوشیروان گرفت

شاہین و کبک آب ز یک چشمہ مے خورد
این مملکت بذاتِ تو امن و امان گرفت

چشمِ عدالتت ز کمندِ نگاہِ خویش
آہوے شورہ پشتیِ شیرِ ژیان گرفت

از نصفتِ تو خانۂ بیداد شد سیاہ
از دادِ تو چراغ بدار الامان گرفت

کلکِ قضا شکست و عطارد مطیعِ تست
تا دستِ قدرتِ تو قلم در بنان گرفت

بر انتقام عفوِ ضمیرِ تو چیرہ دست
با آنکہ انتقام ز دشمن توان گرفت

نظمِ قلمروِ تو بحسنِ مقاصدش
صد آفرین ز قیصرِ ہندوستان گرفت

منصوبۂ تو در تہِ مضمون رسد مدام
در انتظام۔ کارِ تو بالا از آن گرفت

این کہنہ رسم و راہِ تو آئینِ اکبریست
پیرایۂ تو پرتوِ شاہنشہان گرفت

عہدِ مبارکت کہ دلِ ما بدستِ اوست
عہد و وفا ز خلق برسمِ کیان گرفت

در حضرتِ تو گاہِ تکلم سروشِ غیب
از آفتاب دست بہ پیشِ دہان گرفت

از پیکرِ تو خُلقِ درونِ تو آشکار
خشمِ نہان سبق ز نہان پیکران گرفت

بیدار بیت کچہرۂ غفلت بہ بخت اب
تا خوابِ غفلت از ہمہ عالم کران گرفت

ہر ملت از شعارِ تو منت کشیدہ است
ہر مذہب از طریقِ تو فیضِ نہان گرفت

کار آگہان بکارِ تو صد آفرین کنند
ہر خدمتے ز سلطنتت کاردان گرفت

واری بکار و کشتِ رعایا توجہے
فکرِ خویشِ تو رخنہ ز صد آبدان گرفت

او حصۂ ز خرمنِ دہقان نمے برد
چیز مایۂ قلیلِ خراجے کران گرفت

در ارتکابِ جرمِ عمل اعتراف داشت — ہر مجرمے کہ شحنۂ او در گمان گرفت

صید افگنے کہ تارِ کمندش بیک نگاہ — در عرصۂ شکار دو پیلِ دمان گرفت

روئین تنے کہ رستم از و یافت بہرۂ — افراسیاب پہلو ازین پہلوان گرفت

تا در عنانِ اوست سپید و سیاہِ خلق — پیری براے یافت کہ بختِ جوان گرفت

یکتا سخنورے کہ سند از کلامِ او — فکر سلیم و انوری و ارسلان گرفت

سیمابِ شد کدورتِ دلہاے خاص و عام — تا او بدست آئینۂ خاکیان گرفت

اقبالِ عرض را بسد ار اخطاب کرد — انکار را بمہرِ خموشی زبان گرفت

او در برش کشید و بیکر نگیش نواخت — تا بوے ہمدمی زگلِ زعفران گرفت

دستورِ اعظمت بسپہر و زارتت — در آب و تابِ نیّرِ اعظم توان گرفت

او بر نگینِ حکمِ تو رخشندہ گوہریست — کش در تلاشِ دستِ تو از بحر و کان گرفت

در درگہت کہ گرگِ فسون گر گ مست شد — نگزشتہ ساعتے بگلو استخوان گرفت

بگداخت ہمچو شمع بباریدِ اشکِ گرم — آن مردِ بے ادب کہ ترا بر زبان گرفت

تا دیوِ آسمان برخت بر کشاد چشم — از کہکشان ز رعبِ تو خس در دہان گرفت

از حکمِ تو اگر سرِ مو انحراف کرد — یکسر بہر دو دست سرِ خود جہان گرفت

ہر خیر خواہ بہرہ ازین بارگہ ببرد — ہر دشمنِ تو سنّت ازین خاندان گرفت

در درگہت ازان کہ برابر شدم بخاک — نامِ من اعتبار درین خاکدان گرفت

بر فرقدانِ اوجِ تفاخر بلند شد — فرقم کہ پاے بر سر این آستان گرفت

نخلی که در محبت تو کاشتم بدل — شکر خدا که میوهٔ او استخوان گرفت

هشدار ای ولا که فلک سیر فکر تو — از حد برون گذشت و بپایه نهان گرفت

در ساعتی که مداح در میان فتاد — نتوان خلاف عقل رهِ هفتخوان گرفت

هر نکته سنج بزم و نگاهِ سخن شناس — ذوقی از قصیدهٔ و غزلیات تا توان گرفت

در خانه گر کسست همین منزلت بس است — فکر خوش تو داد ز اهل زبان گرفت

خاموش ای ولا که کنون وسعتی نماند — اندر سخن که در تهِ دندان زبان گرفت

بی وجه نیست چشم عطایش که گفته اند — باید ز دستِ یار سخی ارمغان گرفت

تا در زمانه عالمیان را صلا زنند — مداحِ شاه خلعتِ گوهر نشان گرفت

برخیز ای ولا که کنون وقتِ التجاست — باید بکفِ دعا بسوی آسمان گرفت

ای خسروِ خجسته خطای زبان نماند — مداح بی چو دست مرا در دهان گرفت

عمرِ تو از حساب فزون باد در شمار — زانسان که خضر زندگیِ جاودان گرفت

اهلِ زمان ز نخلِ وجودِ تو برخورند — آدم صفت که میوه ز باغِ جنان گرفت

ملکِ دکن ز عدلِ تو گیرد کرامتی — چون شهرهٔ که نصفتِ نوشیروان گرفت

در سایهٔ تو تختِ دولت باد برقرار — فرقت چنانکه ظلِ خدای جهان گرفت

دوران گره زند بگلوی مخالفت — از هر گره که ابروی مه طلعتان گرفت

چل ساله جشنِ عمر همایون شود ترا — جشنی که باده از خمِ پیشینیان گرفت

افزون شود مراتبِ جشنِ تو در ثنا — از هر گره که رشتهٔ عمرِ روان گرفت

مسدّس تاریخی

خوشا جشنی که در عہد بہار از فضل یزدانی — گره بندان چہل سال ست در ایوان سلطانی
رعایا راست در دربار آصف حکم مہمانی — نوا سنجان مدحِ شاه محوِ تہنیت خوانی

مہ و ناہید شد شمعِ شب افروزِ گلستانش
زمین تا آسمان محوِ تماشاے چراغانش

ہواجویانِ دولت در ہواے سیر گلزارش — سخن سنجانِ مدحت چشم بر دستِ گہربارش
تمنّاے مراتب در دلِ ارباب دربارش — بقدرِ ہمّتِ خود فکرِ ہر کس در پیِ کارش

دل یک عالمے شوقِ حصولِ مدعا دارد
دعا گویش سرِ نوکِ زبان ذوقِ دعا دارد

الٰہی تا بود دست و قلم از آستین پیدا — شود تا حرفِ مشکین بر بیاضِ کاغذین پیدا
خطِ تقدیرِ عالم را بود تا بر جبین پیدا — کند تا صنعتِ حکاک نقش بر نگین پیدا

کتابین چہرهٔ محبوبِ ما با خال و خط باشد
طرازِ نکته چینِ محکوک چون حرفِ غلط باشد

مداد این حرف بر کاغذ کند تا عنبر افشانی — ز شنجرف این رقم آتش خورد تا لعلِ رمّانی
بود تا حلیهٔ بین السطورِ صبح نورانی — کشد تا نخبهٔ خورشید از جدولِ پیشانی

الٰہی تا بر اوراقِ جہان نقش ست از صولت
بود شیرازه بندِ مملکت شاهِ جوان دولت

الٰہی تا بود نوک زبان را لذّت گفتن ہمی تا در نقاب لفظ معنی راست بنہفتن
سخن گفتن بود تا در مثال بکر جان سُفتن الٰہی تا مضامین راست رنگ و بوی شگفتن

نگار لفظ را تا جان معنی در بدن باشد
نظام الملک آصف جاہ محبوب دکن باشد

الٰہی تا بود مضمون رنگین در تہ فکرت بتابد تا بر اوج طبع نورانی مہ فکرت
عروس نظم تا پنہانست در خلوتگہ فکرت الٰہی تا بود اقلیم معنی را شہ فکرت

زبان خسرو ما طوطی شکر شکن باشد
کلام آصف ما آصف ملک سخن باشد

بسطح ارض تا نظم ممالک راست آئینے ضوابط را بود تا در جہان ترتیب و تدوینے
نوا سنجان مدحت راست تا مضمون رنگینے زمین و آسمان را تا بود تحریک و تسکینے

الٰہی شاہ معنی پرور ما در جہان باشد
زمین نظم را فکر بلندش آسمان باشد

بظلّ ایزدی طوبای ذاتت پر ثمر بادا ولی عہد تو برخوردار در ظلّ پدر بادا
بزیر سایہ ات نخل مرادش بارور بادا ز ابر قدرتت سیرابیش از آب زر بادا

ز مژگان آب و جاروبے کشم بر سطح گلشنت
ضیاے چشم عالم باد قندیل گلستانت

گره بر گوش بدخواہان زند پیر فلک پیہم بگو تا ہی گراید رشتۂ عمر عدو ہر دم

گره افتد بکار بدسگالان جفا توام		گره از کار یارانش کشاید خالق عالم

ولا سال گره بندان بود دلخواه آصف را

همایون باد این جشن همایون شاه آصف را

۱۳۲۳ھ

طبع‌زاد نمکخوار دولت وظیفه یاب حسن خدمت خانه زاد باوفا عزیز جنگ **ولا**

متفرقات | بر خاتمهٔ این اوراق میخواهم که برخے از احوال متفرقهٔ عهد میمنت مهدش عرض دهم و طرح بیان را بر عنوانات مختلفه نهم —

(**الف**) اولینش احوال وزراء اعظم اوست که مدار المهام نام دارند در حصهٔ اولین این کتاب ذکر کرده ام که مسند نشینی این نوباوهٔ چمنستان اقبال بسعی و تدبر و نمک‌خوار دیرینهٔ ایشان میر تراب علیخان سر سالار جنگ صورت گرفت - دبقرب آوان حکمرانیش این فرزانهٔ دستور از صفحهٔ روزگار گزشت - و پس از آن انتظامے مستقل بروے کار نیامد که عنان اختیار ریاست بدست او در آمد - اولین وزیر اعظمش نواب عماد السلطنة شجاع الدوله مختار الملک میر لایق علیخان سرسالار جنگ قرار یافت - که ولی نعمت ما در ۱۸۸۳ء هزار و هشتصد و سه عیسوی بخلعت وزارت او را نواخت - این مهین پور میر تراب علیخان مسبوق الذکر بود - خیلے زیرک و زرنگ با هوش و فهنگ - طبع روشنش را جلا افزاے تمثال وزارت می گفتند و فهم و ذکایش را آفتاب اوج امارت مینامیدند - امّا دیرینه سال نبود که گرم و سرد روزگار را تحمّل پذیرد - و در مهام کاروبار سلطنت کار از غور و تعمّق گیرد -

زمانے نہ گزشت کہ آزادی رایش جلوہ خود مختاری نمود و یوماً فیوماً ناگواریہا بیفزود۔ نوبت بدینجا رسید کہ در ۱۳۰۸ھ ہزار و ہشت صد و ہشتاد و هفت عیسوی باستعفای خدمت گوشہ عافیت گزید۔ فرمان روائے با مراعات بسیار بیچ او روا داشت و فرزند ذکی مستعفی را بہ مدہ خزانہ عامرۂ خود گماشت۔

پس قلمدان وزارت را بہ امیر کبیر نواب سر آسمانجاہ مرحوم سپرد و او گوے سبقت از زمانیان خود برد۔ امیرے بود خیلے سلیم الطبع۔ بردبار۔ و استقلال رایش ضرب المثل روزگار۔ در امور جزئی و کلی بہ ولی نعمت خود استصواب میفرمود۔ و در خیر خواہی و اطاعت کیشی از پیشینان خود سبقت بود ولیکن چشم ناتوان بین روزگار ہنرش را عیب کرد و آن کوہ تمکنت را در لحظہ از پا در آورد۔ تا در ۱۳۱۱ھ ہزار و ہشتصد و نود و چہار و ربعیت وزارت را بہ آقائے نعمت سپردہ فارغ البال گردید۔ و نوبت بکہین برادرش رسید۔

پس آقائے نعمت ما۔ وقار الامرا را کہ معین المہام مال بود بنواخت و بفرط مراحم خسروانہ مدار المہام ریاست ساخت۔ در آن زمان مؤلف این کتاب در کاروبار پائگاہش معتمد و بر تعلقات جاگیرش بصدر تعلقداری نامزد بود۔ سر وقار الامرا مردے بود سادہ مزاج کہ تمکنت صورتش از سیرت تعلق نداشت۔ در کاروبار ریاست مستعدی نمود۔ ولے از حاشیہ بوسان خود غرض مجبور بود۔ تلون طبیعت و اثر نا عاقبت اندیشان بارگاہش محاسن ادا را در خفا برد۔ و بادبان خیر اندیشی او را بہ ورطۂ تلاطم سپرد۔ در سنہ ۱۹۰۱ء ہزار و نہ صد و یک عیسوی از کاروبار ریاست رخصت گرفتہ در مقارن آن داعی اجل را

لبیک اجابت گفت - خدایش بیامرزد -

حالا ولی نعمت مہام دولت را بہ یمین السلطنت مہاراجہ سر کشن پرشاد بہادر سپردہ است کہ بہ بقاے خدمت پیشکاری وزارت اعظم ریاست پے بردہ - در آغاز کار چشم بینا نوعمرئیش را بہ تعمق می نگریست تا شب چہ زاید - مدتے نگزشت کہ انتظار ما بہ تعجب مبدل شد کہ صورتے برخلاف توقع می نماید - العظمۃ للہ سہ بہر کہ لطف خداوند دست بر سر کرد - بہ راے پیر و بہ منزلت جوانے را خلق عمیمش دلہاے خاص و عام را بدست آوردہ است - از ہمین جاست کہ بہ سگالش در ہیچ منصوبۂ باطل برنخوردہ اگر با ہوا خواہان خود تلطف روا دارد - دشمنان را مستحق مدارا می شمارد - اصول طبعش بہ جادۂ مستقیم پی می برد - در طریق انصاف یگانہ و بیگانہ را ہمقدم می شمرد - در اطاعت کیشی و رضا جوئی ولی نعمت آنمایہ کوشش بکار می برد کہ خود را با وجود اختیار اعظم محض بے اختیار مے شمرد - اعلیٰ ترین صفاتش ہمدردی رعایاست کہ ہمچو ولی نعمت خود جان و مال را وقف رعایا کردہ است - خدایش نگہدارد کہ وجود با جودش بس غنیمت ست -

(ب) درین عہد میمنت مہد چار تا معین المہام کہ بہ وزراے صیغ متعلقہ موسوم اند -

اولین شان باعتبار قدامت - نواب افتخار الدولہ افتخار الملک میر یاور علیخان شہاب جنگ ست - کہ در زمانہ سلف صدر المہام کوتوالی و متفرقات بود - و حالا ہم سر رشتہ کوتوالی و تعمیرات عامہ و صفائی وغیرہ با او تعلق دارد - امیریست فرزانہ و تجربہ کار

یگانه - در لوازم خدمت خیلے مستعد و پابندِ اوقاتِ گرانمایہ - ہمین یک ذات ست که گرم و سردِ زمانه را چشیده - و زجر و مدّ بسیار را بچشمِ خود دیده - شانِ امارتش از روشِ پیشینیان خبرے دہد - و طرزِ معاشرتش منت بر گوشه نشینان می نہد - خاص و عام را بر معروضاتِ خودشان جوابے شافی از قلم جواہر رقم می طرازد - و ہر ملتجی را بتوجہ خاص می نوازد -

دوّمی معین المہام عدالت - که با مورِ عامّه ہم تعلق دارد - نواب مشیر الدوله فخر الملک میر سرفراز حسین خان صفدر جنگ بہادر باشند که فرائضِ خدمت را باستقلال و تعمق تمام ادا می فرماید - امیریست بس لئیق و لیاقت پسند و از حسن و قبح ہر کار بہرہ مند - حاجتمندان از بدرگاہش بار یافتن بسیار آسان - و خودغرضانِ سبک خیال را وجود باجودش بس گران - حقوقِ رعایا را بمیزانِ عدالت می سنجد که صفاتِ نامتناہی او درین اوراقِ مختصر نه گنجد -

سومی معین المہام ریاست (وزیرِ فوج) از خاندانِ شمس الامراے حیدرآباد موسوم و مخاطب به نواب صمصام الدوله شمس الملک رفیع الدین خان ظفر جنگ ست که بہ سیاحتِ یورپ تجربۂ این کار بدست آورده است - خیلے فراخ دل و فیاض طبیعت ہمشیرزادهٔ ولی نعمت ہست -

چارمی معین المہام ریاست - مسٹر کیس واکر سی آئی ئی - از رعایای برطانیه یورپ زاست - ولی نعمت با بصیرتِ خاص او را پذیرفته است که رموز مملکت

خویشتن خسروان رانند که گدائے گوشہ نشینی تو حافظا مخروش که ما همین قدر دانیم که توجہش به اصلاح فینانس و تخفیف زواید مصارف مصروف ست ۔ و طبایع زلّه ربایان خوانِ نعمتِ کرم ۔ و نمک خوارانِ موروثی ۔ و پروردگانِ ناز و نعم با ایشان غیر مالوف ہمانا مستمر و اکر مردی ست ذی تجربه ۔ که ہر کار را باصولِ آن می پسندد ۔ ولیکن تخفیف مصارف را بہ نہجیکه کارفرماست ۔ نتیجهٔ آن بخوش اسلوبی صورت نه بندد ۔

واللہ اعلم بحقیقة الحال

تمام شد